

INSTITUTUL TEOLOGIC ROMANO CATOLIC „SF IOSIF”

CREȘTINUL CATOLIC LA NUNTA LUMII

Lucrare prezentată la *Hermeneutica religiei*,
de studentul Iustian-Ionuț PETRE, anul II
Pr. Prof. Dr. Wilhelm DANCĂ

IAȘI 2007

CUPRINS

Sigle și abrevieri.....	4
Introducere	6
CAPITOLUL I: Marile religii ale lumii	8
1. Religia.....	8
1.1. Definirea religiei	10
1.2. Criterii de definire.....	12
1.2.1. Criteriul intelectualist	12
1.2.2. Criteriul afectiv.....	13
1.2.3. Criteriul practic.....	13
1.3. Elemente ale structurii religiilor	14
2. De la religiile arhaice la monoteism.....	15
2.1. Forme religioase naturale	15
2.2. Religii ale acțiunii	16
3. Scurta prezentare a marilor religii ale lumii	17
3.1. Religiile Indiei	17
3.1.1. Vedismul	18
3.1.2. Brahmanismul	18
3.1.3. Jainismul	19
3.1.4. Hinduismul.....	20
3.1.5. Budismul	21
3.2. Islamul.....	22
3.3. Iudaismul	23
CAPITOLUL II: Creștinismul	26
1. Considerații generale	26
1.1. Iudaismul izvor al creștinismului.....	26
1.2. Noutatea creștinismului	27
2. Întemeietorul	27
3. Doctrina, ritualurile și practicile.....	28
4. Biserica	28
4.1. Marea schismă	28
4.1.1. Biserica Catolică.....	29
4.1.2. Biserica Ortodoxă	29
4.1.3. Divergențe între cele două Biserici	29

CAPITOLUL III: Creștinismul invită la dialog.....	30
1. Considerații generale.....	31
1.1. Dialogul interreligios.....	33
2. Întâlnirea dintre religii.....	35
2.1. De la contact la întâlnire.....	35
2.2. Relativizare sau intrare în raport?.....	37
3. Libertatea religioasă.....	38
4. „Invitația la nuntă” – Dominus Iesus.....	40
5. Marea sărbătoare a Bisericii lui Cristos.....	42
6. Creștinismul la masă cu celelalte religii.....	43
6.1. Dialogul dintre creștinism și hinduism.....	43
6.2. Dialogul dintre creștinism și islam.....	44
6.3. Dialogul dintre iudaism și creștinism.....	45
6.4. Raportul față de noile mișcări religioase.....	46
7. Importanța deschiderii către dialog.....	48
7.1. Operele misionare în România.....	48
7.2. Importanța acțiunii fiecărui catolic.....	49
Concluzie.....	52
Bibliografie.....	54

SIGLE ȘI ABREVIERI

<i>Dan</i>	Cartea profetului Daniel
<i>Dt</i>	Cartea Deuteronomului
<i>Ex</i>	Cartea Exodului
<i>Ez</i>	Cartea profetului Ezechiel
<i>Gen</i>	<i>Cartea Genezei</i>
<i>Ier</i>	Cartea profetului Ieremia
<i>Iob</i>	Cartea lui Iob
<i>Is</i>	Cartea profetului Isaia
<i>Lev</i>	Cartea leviticului
<i>Num</i>	Cartea numerilor
<i>Prov</i>	Cartea rproverbelor
<i>Ps</i>	Cartea Psalmilor
<i>In</i>	Evangelhia după sfântul Ioan
<i>Lc</i>	Evangelhia după sfântul Luca
<i>Mt</i>	Evangelhia după sfântul Matei
<i>Rom</i>	Scrisoarea sfântului apostol Paul către Romani
<i>1Cor</i>	Scrisoarea întâi a sfântului apostol Paul către Corinteni
<i>1In</i>	Scrisoarea întâi a sfântului apostol Ioan
<i>2Cor</i>	Scrisoarea a doua a sfântului apostol Paul către Corinteni
<i>Ef</i>	Scrisoarea sfântului apostol Paul către Efeseni
<i>Fap</i>	Faptele apostolilor
<i>Fil</i>	Scrisoarea sfântului apostol Paul către Filipeni
<i>Gal</i>	Scrisoarea sfântului apostol Paul către Galateni
<i>Rom</i>	Scrisoarea sfântului apostol Paul către Romani
ARCB	Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București.
CBC.c	<i>Catehismul Bisericii Catolice. Compendiu.</i>
Conc(I)	„Concilium. Rivista internazionale di teologia”, Brescia 1, 1965-.
DC	„La documentation catholique”, Paris 1, 1919-.
DCE	BENEDICT AL XVI-LEA, Scrisoarea enciclică <i>Deus caritas est</i> (25 12 2005).
DEFTM	B. MONDIN, „Religione”, în <i>Dizionario enciclopedico di filosofia, teologia e morale</i> , Massimo, Milano 1989.
DH	Declarația despre libertatea religioasă <i>Dignitatis humanae</i> .
DI	CONGREGAȚIA PENTRU DOCTRINA CREDINȚEI, <i>Declarația Dominus Iesus</i> (6 08 2000).

<i>DT</i>	„Dialog teologic. Revista Institutului Teologic Romano-Catolic Iași”, Iași 1, 1998-.
<i>GDR</i>	P. POUPARD, ed., <i>Grande dizionario delle religioni</i> , Assisi-Casale Monferato 1990 ² .
<i>GS</i>	CONCILIUL AL II-LEA DIN VATICAN, Constituția pastorală despre Biserică în lumea contemporană <i>Gaudium et spes</i> (7 decembrie 1965).
<i>LG</i>	CONCILIUL AL II-LEA DIN VATICAN, Constituția dogmatică despre Biserică <i>Lumen gentium</i> (21 noiembrie 1964).
<i>NA</i>	CONCILIUL AL II-LEA DIN VATICAN, Declarația despre relațiile Bisericii cu religiile necreștine <i>Nostra aetate</i> .
<i>NCE</i>	<i>New catholic encyclopedia</i> , I-XV, New York 1967.
<i>NCE</i>	<i>New catholic encyclopedia</i> , I-XV, New York 1967.
<i>RdT</i>	„Rassegna di teologia”, Roma 7, 1966-.
<i>RH</i>	Scrisoare enciclică <i>Redemptor hominis</i> (4 03 1979).
<i>RM</i>	Scrisoare enciclică <i>Redemptor missio</i> (7 12 1990).
<i>aprox.</i>	aproximativ
<i>apud</i>	aprofundat în
<i>ARCB</i>	Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București.
<i>BOR</i>	Biserica Ortodoxă Română
<i>cap.</i>	capitolul
<i>card.</i>	<i>cardinal(i)</i>
<i>cca.</i>	circa
<i>cf.</i>	vezi
<i>d.Ch.</i>	după Cristos
<i>ebr.</i>	cuvântul evbraic
<i>ed.</i>	editor(i)
<i>ed.</i>	editor(i)
<i>ep.</i>	episcop(i)
<i>etc.</i>	<i>etcaetera</i>
<i>ex.</i>	exemplu
<i>gr.</i>	cuvântul grecesc
<i>î.Ch.</i>	înainte de Cristos
<i>lat.</i>	cuvântul latinesc
<i>NT</i>	Noul Testament
<i>sec.</i>	secolul(ele)
<i>trad.</i>	traducere
<i>VT</i>	Vechiul Testament

INTRODUCERE

Omul a fost făcut din pământ și din pământ se va întoarce și asemenea lui toate celelalte făpturi. Pământul a fost făcut din nimic și, cu siguranță, va sfârși în nimic. Deci, am fi tentați să spunem că *totul* vine din *nimic* și se îndreaptă spre nimic. Însă, judecând astfel am pierde din vedere cel mai important aspect: *causa*. Această cauză s-a aflat în iubire, iar iubirea vizează eternitatea¹.

Spre această cauză s-a orientat omul în reflecțiile sale încă din primele clipe ale umanității și, cu siguranță, va constitui o interogație existențială, până la sfârșitul omenirii. Fie că a fost numită apă, aer, foc, *apeiron*, Mișcător nemișcat, Motorul prim, Cauza primară, Zeus, Iahve, Dumnezeu, Tată, Allah, Dreptatea, Pacea, Iubirea etc., cauza supremă a tot ceea ce există este o realitate transcendentă care, evident, depășește orice încadrări ale omului fie ele de natură filosofică, psihologică, spirituală etc.

Se pot remarca anumite etape în acest discurs în care omul se relaționează cu sacralul. Este adevărat că în unele perioade istorice se remarcă o „sete” extraordinară a omului pentru sacru, însă nu se poate spune că trăim o eră a areligiozității. Ba dimpotrivă, manifestarea de noi și noi orizonturi ale divinului vorbește despre această preocupare și căutare a omului spre însăși ceea ce îl distinge de toate celelalte creaturi: chipul și asemănarea cu Creatorul. Chipul poate fi pervertit deoarece omul este liber, iar această libertate îi poate fi osândă. Însă, asemănarea cu divinul, cu Dumnezeu, chiar și umbră fiind, nu poate fi ștearsă.

Lui Adam, i s-a dat, în Rai, dreptul de a numi animalele și a le stăpâni. După izgonirea din Rai, lucrurile au luat o întorsătură cu totul inconvenabilă: animalitatea a început să dea nume oamenilor și să îi stăpânească, până într-atât încât, de la sihaștrii primelor veacuri creștine (care încercau să-și domesticească menajeria interioară) până la fiziognomiștii renașterii (care clasificau mutra semenilor după afinitățile ei cu profilul diverselor sălbăticiuni cunoscute) și până la vocabularul etern al caricaturii și injuriei, zoologia a devenit, ca să zicem așa, o parte însemnată a antropologiei...²

Există însă convingerea că în orice „bestie” sălășluiește o sclipire de candoare și, astfel, am putea spune că și etica este parte a antropologiei, ba mai mult, și

¹ Cf. *DCE* 6.

² A. PLEȘU, *Obscenitatea publică*, Humanitas, București 2004, 15.

religiozitatea este o parte însemnată a antropologiei. Pentru a construi figura omului religios avem nevoie mai întâi de figura omului ca om, creație a lui Dumnezeu. Iar Dumnezeu nu a creat *bestii* ci făpturi care să fie făcute părtașe la fericirea sa.

Creștinul catolic la Nunta lumii! De acest titlu? De ce „la Nuntă”? De ce „a lumii”? De ce „creștinul catolic”?

De ce „la Nuntă”? Pentru că nunta este prin excelență un sacrament de unire nu doar între „mire” și „mireasă”, ci și cu Dumnezeu, care unește și sfințește legătura, unirea omului. Transpusă într-un plan superior religios, consider că această „nuntă” exprimă, în mod optim, realitatea sublimă, dumnezeiască, la care tot omul este chemat. Cine este „Mireasa”? – este Biserica lui Cristos. Cine este „Mirele”? – este Cristos, care „a iubit-o i s-a dat pe sine pentru ea ca să o sfințească” (*Ef 5,25-26*)³.

De ce „a lumii”? Pentru că este nu doar nunta Mirelui și a Miresei, ci și a tuturor celor invitați la această sfântă sărbătoare. Nimeni nu este exclus de la acest banchet, ci toți sunt așteptați și prezenta fiecăruia este de neprețuit: indiferent de naționalitate, cultură, vârstă, temperament, condiție socială, capacități intelectuale etc. Mirele în iubirea sa îi adună pe toți la sărbătoare pe care o face cu Mireasa sa, în care sunt recapitulate toate timpurile și conduse spre veșnicie.

De ce „creștinul catolic”? Pentru că acesta ocupă un loc deosebit. Este ca un „vornicel” la această Nuntă. Deși este privilegiat – și el este conștient de acest lucru – are însă și o mare responsabilitate. Vom vedea că Mireasa îi descrie amănunțit misiunea sa, învățându-l – deoarece ea știe de la Mire – pe cine și în ce condiții să cheme la Marea Sărbătoare. Creștinul catolic înțelege că Mireasa subzistă în familia sa, însă nu este doar sărbătoarea familiei creștine, ci toate celelalte familii sunt invitate la sărbătoarea pe care tocmai el are misiunea de a o vesti.

Lucrarea este articulată în trei capitole. În primul capitol voi analiza conceptul de religie aprofundând valențele multiple pe care le poate primi acest concept; apoi voi prezenta succint marile tradiții religioase. În cel de-al doilea capitol va fi prezentat – mai potrivit ar fi: amintit – creștinismul; nu va fi tratat amănunțit, deoarece lucrarea nu vizează în mod special acest lucru. Iar în cel de-al treilea capitol, după ce am văzut ce este religia și care sunt marile religii, vom aprofunda întâlnirea dintre acestea (dialogul interreligios), de această dată, dintr-o optică catolică; vom analiza rolul Bisericii catolice și implicit al creștinului, ca „vornicel” la „Nunta lumii”.

³ Cf. *LG 6*.

CAPITOLUL I

Marile religii ale lumii

1. Religia

Religia a reprezentat întotdeauna pentru om, la începuturi ca și acum o mare provocare. Pe de o parte sunt exemple de oameni care și-au trăit cu adevărat viața în religiozitate și au ales chiar să-și dea viața pentru crezul lor, iar, pe de altă parte, au fost și sunt indivizi care au nu doar o atitudine indiferentă față de religie, ci au luptat cu înverșunare pentru formarea omului areligios.

Religia este cea care îl descoperă pe om lui însuși. Victor Hugo este de părere că religia îi arată omului faptul că el este dublu, ca și destinul său: sunt în el un animal și o inteligență, un suflet și un corp. s-a vorbit despre religie și ca o alienare a omului. Spre exemplu, Emil Cioran susține că religiile se apropie de regimurile autoritare deoarece, întocmai ca și ele, deși cu alte metode, vor să îmblânzească omul, să-i frângă firea, megalomania nativă. Cunoscând câtuși de puțin scrierile lui Cioran este facil să înțelegem o astfel de descriere a religiilor. Sunt mulții opozanți ai fenomenului religios însă pentru acest *crez* al lor cu siguranță doar un număr foarte redus și-ar da viața; pe când, în privința omului ce-și construiește întreaga viață pe credința într-o religie, nu s-ar putea spune același lucru. Deoarece pentru cei care cred, așa cum susține Mircea Eliade, în dreapta și stânga nu este decât golul. Creștinismul (ca religie) ne luminează o axă centrală în univers și în noi înșine. Așadar, religiile (în grade diferite – așa cum vom vedea în cel de-al treilea capitol) îl descoperă pe om sieși, dar îi face comprehensibilă întreaga realitate, care, adesea, i se prezintă ca mister.

Religia a fost abordată în diverse moduri și cu nuanțe diferite, în funcție de scopul urmărit. A reprezentat obiectul filosofiei și încă din perioada Antică, filosoful în virtutea îndatoririi sale de a căuta Adevărul, se pronunță în acest sens și creează „discurs” filosofic pe tema religiei. Datorită faptului că religia ține strict de

om, se încadrează și în rândul istoriei. Se susține chiar că: „Religia unește într-un tot organic filosofia și istoria.”¹

Mitul este un element deosebit de important. În el își au originea religia, arta, filosofia și știința². Mircea Eliade consideră că mitul exprimă o realitate culturală plurivalentă din care s-au inspirat valorizările ulterioare. Religia a preluat întâmplările fantastice și miraculoase. Filosofia a preluat ideea, principiul unificator al lumii exprimat prin apă, aer, foc, *apeiron* de către primii filosofi greci, ideile platonice, materia și forma la Aristotel, Dumnezeu la Spinoza, monada la Leibniz, ideea absolută la Hegel. Pentru Mircea Eliade „orice manifestare a sacralului este importantă: orice mit, orice rit, orice credință sau figură divină reflectă experiența sacralului.”³

Disciplinele care studiază religia pot fi clasificate în două mari grupe: disciplinele normative (teologia, filosofia, fenomenologia etc.) și disciplinele descriptive, empirice (istoria, sociologia, psihologia etc.). Dintre acestea, cu o pondere mai mare pare să fie filosofia și istoria religiilor (exceptând teologia care este „cheia de lectură” a religiei). Cât privește istoria și filosofia religiilor sunt diferite prin obiect, metodă și finalitate, însă, împreună, pot da seama de studierea intensivă și extensivă a sacralului și fenomenului religios.

Istoria religiilor se ocupă de faptul istoric, de diversele comunități religioase, de apariția numeroaselor religii cu evoluția și răspândirea lor, împreună cu întemeietorii acestora, de cristalizarea manifestărilor cultice, de plămădirea și încheierea doctrinelor, de constituirea instituțiilor religioase, de raportul dintre diferitele culte și state. Istoria religiilor pune accentul pe obiectivitatea științifică.

Filosofia religiilor expune pe baza unei analize critice cu argumente pro și contra, *sine ira et studio*, concepte fundamentale, curente și orientări cu scopul de a clarifica și înlătura neînțelegerile ce apar din perspective unor culte (dialogul interreligios). Filosofia religiilor vizează latura interpretativă, subiectivitatea opiniilor; ocupându-se de sacru, de religie, de Dumnezeu, este întemeiată pe evoluția lor istorică dar tinde să le pătrundă esența, caută universalul din ele. Îndepărtarea de istoria religiilor înseamnă îndepărtarea de individual, de fragmentar, de fenomen pentru a se apropia de ceea ce este dincolo de aparență, pentru a dezvălui valoarea. Manifestarea sacralului poate fi percepută prin intermediul experienței istorice. Îndepărtându-se de istoria religiilor, dar sintetizând-o, filosofia caută esențialul în fenomen, universalul în individual, absolutul în relativ. Dar

¹ A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, Editura Didactică și Pedagogică, București 2003, 3.

² Cf. P. DANIEL, *La divinité*, P.B.P., Paris, 31.

³ M. ELIADE, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, I, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1981, 9.

totodată filosofia religiilor se află în dependență de istoria religiilor, de cunoașterea empirică a sacrului, a divinului, a fenomenului religios în evoluția lor istorică⁴.

Încercând să vorbim despre religie, apare inevitabil întrebarea: Cum o putem face? În ce mod putem aborda această problemă? Susținătorii punctului de vedere subiectivist apreciază că doar din lăuntru unei religii (cult) poți să prezinți religia, deoarece elementul central al religiei este credința și în consecință cel care o prezintă trebuie să trăiască această credință, să participe cu tot sufletul la explicarea și interpretarea ei. La polul opus, susținătorii poziției obiective consideră că doar din afara unei religii, îmbrățișând un punct de vedere echidistant față de diferite religii poate fi înțeleasă și explicată științific fiecare religie. Emil Cioran, printr-un omagiu adus lui Mircea Eliade, îi face un grav reproș, acel că Eliade s-a ocupat de religii fără a avea un spirit religios. Eliade i-a răspuns că atitudinea lui față de religie era aceea a unui savant care se străduia să înțeleagă, cu obiectivitate. Așadar, nu trebuie să fii budist pentru a înțelege budismul, nici musulman pentru a explica islamul. A prezenta obiectiv o anumită religie sau cult înseamnă și a le dezvălui raportul lor cu alte religii și culte atât prin ceea ce le apropie, cât și prin ceea ce le îndepărtează și le particularizează⁵. Aceasta va fi și poziția pe care o voi adopta în prezentarea religiilor.

1.1. Definirea religiei

Un răspuns la întrebarea: „Ce este religia?”, „s-ar asemana mai mult cu o enciclopedie decât cu o definiție formulată într-o singură propoziție.”⁶

Etimologic, termenul *religie*, pare să provină din lat. *religare* (a pune împreună, a uni, a lega). Sunt probleme chiar în precizarea naturii termenului, a originii, a definirii, a funcției, a istoriei, a valorii sale etc.⁷

Problema ridicată de termenul *religie* poate fi exprimată cel mai bine privind-o sub diferite aspecte. Așa cum am spus, etimologic nu se poate spun cu precizie care este cuvântul de origine (*religare, reeligere, relinquere*). Desigur că se poate pune problema din punct de vedere universal, psihologic, empiric, teologic, istoric, sacru etc. în cazul concret al religiilor venerate, care în același timp sunt religii care oferă mântuirea, problema pare mai facil de rezolvat, deoarece o oarecare definiție se regăsește în însăși învățătura sa. Revelația indică concret în ce condiții un om se poate mântui, ca împlinindu-și destinul să fie salvat și astfel se regăsește scopul religiei; acesta ar putea fi numit un punct de vedere teologic.

⁴ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 4-5.

⁵ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 6-7.

⁶ A. FLEW, „Religie”, în *Dicționar de filozofie și logică*, Humanitas, București 1996, 293.

⁷ Cf. B. MONDIN, „Religione”, în *DEFTM*, 629.

Dintr-o optică istorică există o știință a religiei. Această știință nu învață normele adevăratei religii, ci privește această căutare, grijă a omului care-i caracterizează existența, pentru că întreaga viață a omului nu este decât o căutare, dorește să-și potolească „setea” după ceva superior lui⁸. Această sete este modul în care se exprimă experiența umană dată de condiția pe care omul o ocupă în istorie, caracterizată de suferință. Religia potolește această sete de viață a omului, arătându-i locul de unde să se „adape” din izvoarele adevărului. Astfel este evident că, persoana umană, cu cât suferă mai mult simte mai mult dorința de Dumnezeu, adevăr, pace și iubire. Religia înregistrează prin formele ei de manifestare, acest aspect esențial al condiției umane și se poate observa că de la început și până astăzi omul este caracterizat de această „sete” de Dumnezeu⁹.

Profesorul iezuit Magnani de la Universitatea Gregoriană (Roma) în lucrarea sa *Metodologia fenomenologică interdisciplinară a științelor religioase*, definește religia ca fiind legătura care permite omului un contact cu realitatea Ultimă și Transcendentă, de care omul crede că depinde în mod esențial, și raporturile culturale și teoretice pe care (omul credincios) și le stabilește cu această realitate¹⁰.

O formulă care înregistrează un consens cvasi-general între fenomenologi și filosofi este aceea care definește religia ca „întâlnire” a cunoștinței, acțiunii, normelor și structurii cu care omul exprimă recunoștința, dependența, adorarea în fața sacralului. Iar această privire este binală. Aspectul subiectiv al fenomenului religios este constituit din recunoașterea realității sacre, a sentimentului de dependență totală în confruntările sale și a angajamentului de venerație și adorație. În optică obiectivă ceea ce aparține în mod special religiei este sacralul. „Sacralul” este un concept primar, fundamental, asemenea conceptului de „a fi”, „binele”, „frumosul”, „adevărul”, „valoarea” și pentru aceasta nu se poate explica refacerea categoriilor exterioare sferei religioase¹¹.

Căutarea esenței religiei a fost o preocupare constantă, încă din Antichitate a teologilor și filosofilor. Teologii religiilor Cărții (iudaismul, creștinismul și islamul) susțin că adevărul scripturilor poate fi descifrat numai de către cei care au primit harul; în timp ce teologii protestanți apreciază că toți credincioșii pot să înțeleagă scrierile sacre și să descopere adevărul lor. În VT religia este concepută în mod practic, cuprinzând o serie de activități referitoare la divin cum ar fi: obiceiuri, jertfe, rugăciuni, ritualuri, deci o legătură între fiii lui Israel și Dumnezeul lor. Se poate constata o similitudine a accepțiunii termenului și în scrierile păgâne (diferite de cele iudaice). Spre exemplu, Cicero (106-43 î.Ch), în *De rerum Deorum*, afirmă:

⁸ Cf. J. GOETZ, „Religion”, în *NCE XII*, 240-242.

⁹ Cf. W. DANCĂ, *Mircea Eliade. Definitio sacri*, Ars Longa, Iași 1998, 106-107.

¹⁰ Cf. G. MAGNANI, *Metodologia fenomenologica interdisciplinare delle scienze religiose*, 75, apud W. DANCĂ, *Mircea Eliade. Definitio sacri*, Ars Longa, Iași 1998, 108.

¹¹ Cf. B. MONDIN, „Religione”, 629-630.

„îndeplinirea datoriei față de zei se numește religie.” Mai târziu, în creștinism, se include în religie un element de o importanță deosebită: *Biserica* (comunitatea celor credincioși în Isus Cristos), care tocmai datoria de a organiza viața religioasă a creștinilor.

Sunt unii filosofi care consideră că religia nu este de natură divină. Spre exemplu Marx în lucrarea sa *Manifestul partidului comunist* este părere că „Religia este opiul popoarelor”, și de aceeași orientare sunt și alții, printre care Engels, Lenin etc. dintr-o astfel de privire religia este (cel mult) înțeleasă ca raportare a omului la sacru, la divin, la Dumnezeu, raportare prin care omul își organizează viața, inclusiv speranța de mântuire prin respectarea poruncilor divine¹².

1.2. Criterii de defînire

Desigur că în ceea ce privește definirea religiei – ținând cont de diversitatea accepțiunii termenului – se poate stabili o multitudine de sisteme de clasificare a conceptualizărilor termenului. Psihologul american James H. Leuba, în cartea sa *Psihologia fenomenului religios* se oprește asupra a 48 de definiții mai importante, pe baza a trei criterii predominante: *intelectualist*, *afectiv* și *practic*.

1.2.1. Criteriul intelectualist

Are în vedere domeniul ideilor și al concepțiilor ce stabilesc o legătură între religie și explicarea teoretică a lumii, a originii și a evoluției ei, a omului și destinului său. Hegel consideră că omul ia cunoștință de Dumnezeu prin religie. În plus, conturează relația dintre om și divinitate când spune că „religia este raportul cu Dumnezeu”¹³. Pe aceeași linie intelectualistă – așa cum am menționat mai sus – se situează și Engels care prezintă religia ca fiind „ogîndire fantastică în mințile oamenilor a forțelor exterioare care domină viața lor de toate zilele, o ogîndire în care forțele părintești iau forma unor forțe suprapământești”¹⁴. Mulți sunt adepții intelectualismului însă nu putem spune că este o poziție totalmente nefastă. Newton, preluându-l pe Toma de Aquino, considera că putem explica totul cauzal, dar la început trebuie să existe ceva care n-a avut cauză, ceea ce înseamnă că Dumnezeu este principiul prim.

Deși unilateral criteriul intelectualist are meritul depășirii empirismului, dezvăluind nevoia spirituală umană de a se pune în raport cu transcendentul, cu absolutul.

¹² Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 37.

¹³ W.Fr. HEGEL, *Prelegeri de filozofia religiei*, Humanitas, București 1995, 16.

¹⁴ Fr. ENGELS, *Anti-Duhring*, E.S.P.L.P., București 1952, 48.

1.2.2. Criteriul afectiv

Pune pe prim plan credința, sentimentul dependenței omului față de Dumnezeu (în definierea religiei), făcându-se referință la credința într-o ființă absolută căreia i se asociază adorația și slujirea. Împotriva intelectualismului și raționalismului în explicarea religiei se afirmă pastorul german F. Schleismacher în cartea sa *Discursul despre religie* (1799). El consideră că scopul religiei nu constă în explicarea lumii, nici în căutarea adevărului absolut care ține de competența metafizicii, deoarece religia în esența sa nu este nici gândire, nici acțiune, ci contemplare intuitivă și sentiment, considerând că esența religiei constă în sentimentul unei dependențe absolute a omului față de Dumnezeu. În același spirit scrie și preotul catolic Isidor Mărtincă afirmând că prima rădăcină a oricărei religii este nostalgia omului după Dumnezeu și realitățile divine¹⁵.

Pe o poziție diametral opusă se consideră că religia are un caracter obiectiv. După Emile Durkheim „credințele și practicile vieții sale religioase, credinciosul le-a găsit de-a gata la nașterea sa; dacă ele existau înaintea lui, înseamnă că ele existau în afară de el”¹⁶. Dogmele, practicile, ceremonialurile, ritualurile și instituțiile religioase sunt descoperite de individ în comunitatea în care s-a născut și în care trăiește, iar el și le poate însuși sau respinge, dar nu poate face abstracție de ele. Deci Religia nu se reduce la caracterul subiectiv, nici la cel obiectiv, deoarece ea este un ansamblu de credințe și rituri comportând un aspect subiectiv (sentimentul religios sau credința) și un aspect obiectiv (ceremonii, instituții)¹⁷.

1.2.3. Criteriul practic

Criteriul practic lega specificul și legitimitatea religiei de manifestările practic-comportamentale ale individului și ale comunităților, exprimat printr-un sistem de practici, ceremonialuri și ritualuri în legătură cu sacralul. După „maestru practicului” religia se referă la viața practică, la fapte, la respectarea normelor morale prescrise de „Dumnezeu ca legiuitor”. Viața religioasă conferă liniște și securitate credinciosului. Pragmatismul susține că religia este folositoare, deoarece contribuie la organizarea vieții sociale. Însă, doar prin utilitate nu se poate dezvălui întregul conținut al religiei. De aceea se impune cu necesitate o privire de ansamblu asupra „problematicii”¹⁸.

¹⁵ Cf. I. MĂRTINCĂ, *Scheme de teologie fundamentală*, ARCB, București 1993, 20.

¹⁶ E. DURKHEIM, *Regulile metodei sociologice*, Editura Științifică, București 1974, 58.

¹⁷ Cf. E. CLEMENT – C. DEMONQUE, „Religie”, în *La philosophie de A à Z*, Hatier, Paris 1994; trad. română, *Filosofia de la A la Z*, All Educational, București 2000², 442.

¹⁸ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 39.

1.3. Elemente ale structurii religiilor

Religia ca fenomen social complex cuprinde elaborări teoretice, stări psihice și credințe, ritualuri și practici, instituții, organizații și slujitori ai cultelor.

În varietatea lor, religiile lumii oferă o imagine de ansamblu despre lumea „de aici” și lumea „de dincolo” alcătuită din idei, concepții, reprezentări, mituri referitoare la relațiile cu supranaturalul, cu divinul, cu sacrul.

După Joachim Wach conținutul teoretic al religiei „poate fi cercetat în legătură cu trei subiecte de importanță deosebită: Dumnezeu, Lumea și Omul”¹⁹. Desigur că locul central îl ocupă divinul, însușirile sacrului, ale Dumnezeului unic: creator a toate, omniscient, atotputernic, omniprezent, preabun, preaînțelept etc. Iar prin religie se răspund interogațiilor ca: Cum se înfățișează omului? Cum îl poate acesta cunoaște? Ce este el? geneza lumii este articulată în două aspecte: *cosmogeneză* (cu crearea universului, a corpurilor cerești, a Terrei, a uscatului, a apelor, a animalelor, planetelor), *antropogeneza* (cu crearea omului după chipul și asemănarea lui Dumnezeu – *imago Dei*). Cât privește escatologia (din gr. *eschatos* = cel din urmă, ultimul și *logos* = teorie) religia vorbește și despre această teorie a sfârșitului lumii și locul omului după moarte, cu răsplata sau pedeapsa în lumea cealaltă. Tot cu privire la cel de-al treilea subiect – omul – este unanim acceptată, în toate religiile, teza vinovăției native a omului și implicit strădania omului de a se mântui. Pe acest drum fiecare religie propune porunci, norme, sfaturi, un mod de viață, pentru ca omul să se folosească de păcat, ca să se apropie de sacru²⁰.

Așa cum am văzut conținutul teoretic este de o importanță capitală în cadrul religiei, însă și forma de prezentare a învățaturii teoretice se bucură de o mare atenție. Aceasta cuprinde scrierile sacre (ex. *Legea*, *Biblia*, *Coranul*) care se referă la revelația divinului făcută oamenilor prin profeți. *Canonizarea* acestor texte (gr. *canon* = lege, drept, normă) semnifică recunoașterea sacralității acestor texte, ceea ce le conferă importanță. Un alt element al formei este *dogma*. Dogma exprimă adevărurile cuprinse în scrierile sacre, canonizate. Acestea se formulează de către sinoadele ecumenice și de către forurile supreme ale celorlalte religii. *Doctrina* este învățătura ce explică și interpretează scripturile și dogmele și este dată de către reprezentanți autorizați în credința respectivă. *Scripturile* sunt scrierile sacre specifice și recunoscute ale fiecărei religii (ex. *Coranul* pentru islam). Ele exprimă cuvântul divinității (Iahve, Dumnezeu, Allah etc.) care a fost transmis prin oameni special aleși în acest scop (*profeții*)²¹.

Se observă, deci, că religia este un dat deosebit de complex cu structuri bine definite (deși în grade diferite în funcție de religie) și, de asemenea, este remarcabil

¹⁹ J. WACH, *Sociologia religiei*, Polirom, Iași 1997, 49.

²⁰ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 50.

²¹ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 51.

faptul că deși se diferențiază atât de mult între ele, religiile au atâtea lucruri în comun și se aseamănă prin ceea ce le apropie mai mult: *sacrul*.

2. De la religiile arhaice la monoteism

Așa cum am afirmat, în omul tuturor timpurilor se găsește nevoia de sacru, setea de religiozitate. Se poate discuta despre o evoluție similară a religiilor lumii, de la religiile arhaice naturale, la monoteism, parcurgând o etapă intermediară, cea politeistă. Și Hegel marchează acest parcurs evidențiind evoluția stadială a religiilor spre monoteismul creștin, un parcurs de un real progres în sfera religiei²².

Caracteristica religiilor primitive este dualismul religios. Aceasta împarte lumea sacrului în două sfere distincte: *binele* și *răul*. Puterea poate fi reprezentată de o ființă, un duh rău (ex. Angra Mainyu, în tradiția iraniană, în zoroastrism) sau o triadă de zei (ex. religia brahmană: Brahma-creatorul, Vișnu-păstrătorul și Șiva-distruătorul). Aceste triade sunt interpretate de unii istorici ca forme politesite, deoarece fiecare zeu are și soție. Alții sunt de părere că această stratificare a zeilor este explicată printr-o strategie tripartită socială. Eliade afirmă că: „diviziunii societății în trei clase: preoții, războinicii și agricultorii-crescători de vite, îi corespunde o ideologie trifuncțională: funcția suveranității magice și juridice, funcția zeilor forței războinice și, în sfârșit, aceea a divinităților fecundității și prosperității economice”²³.

2.1. Forme religioase naturale

Se pot evidenția forme ipotetice ale religiilor primitive. *Totemismul* este considerat de mulți cercetători ai istoriei religiilor prima formă de religie primitivă. Sociologul francez Emile Durkheim explicând totemismul din perspectivă sociologică conchide că „religia este un lucru eminent social. Reprezentările religioase sunt reprezentări colective care exprimă realități colective.”²⁴

Comunitatea umană primitivă (tribul, ginta) se consideră descendentă prin legături „de sânge” a unui animal car era „strămoșul”, „întemeietorul” ei, adică „totemul” ei. De aici și denumirea acestor comunități „grupuri totemice”. Spre exemplu, în Africa de S „triburile de *beciuani* poartă nume de animale ceea ce constituie un vestigiu al divinizării animalelor în vremurile de demult, întocmai ca la vechii egipteni, *bacatla* înseamnă (ei sunt) ai maimuțelor, *bawena* (ei sunt) ai crocodililor, *batlapa* (ei sunt) ai peștilor, în trecut au existat o seamă de triburi, azi dispărute: *batam* (ei sunt) ai leului, *banogu* (ei sunt) ai șarpelui.”²⁵

²² Cf. G.W.F. HEGEL, *Prelegeri de filozofie a religiei*, 39.

²³ M. ELIADE, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, I, 202.

²⁴ E. DURKHEIM, *Regulile metodei sociologice*, 22.

²⁵ D. LIVINGSTONE, *Călătorii și cercetări în Africa de S*, Editura Științifică, București 1962, 23.

Totemismul a fost întâlnit la toate populațiile aborigene (băștinașe) în diferite locuri de pe glob, însă la triburile australiene totemismul constituie forma cea mai tipică, iar Australia este considerată țara clasică a totemismului.

Cât privește *animismul* antropologul englez Tylor, pe baza unui bogat material documentar asupra vieții și civilizației populațiilor indigene din Africa, Oceania și America, elaborează teoria animismului. Primitivul pentru a-și exprima fenomene ca somnul, visul, vedeniile, moartea, ar fi ajuns la concepția unui al doilea element vital separat de corp, având o viață independentă: *sufletul*. Sufletul poate părăsi corpul pentru o perioadă scurtă de timp prin somn și pentru totdeauna prin moarte. De aici începe să se nască o conștiință a sufletului²⁶.

2.2. Religii ale acțiunii

Așa cum am văzut în cazul fenomenelor religioase naturale, omul încearcă să-și stabilească raporturi care să-i răspundă interogațiilor sale fundamentale.

În mod facil se poate observa trecerea de la aceste forme primitive la *magie*, *șamanism*, *politeism* și în cele din urmă la *monoteism*. Voi expune foarte succint aceste etape.

Magia este considerată de unii cercetători din Istoria Religiilor ca o formă primitivă de raportare a omului la formele supranaturale, anterioare în timp față de religie. Auguste Comte, întemeietorul pozitivismului, consideră că magia precede explicația științifică deoarece raportează efectele constatate la o voință sau o forță supranaturală. Prin referirea la efecte, magia este premergătoare și deschide drumul descoperirii legăturilor cauzale, iar cauzalitatea este temeiul explicațiilor științifice. Iar pe de altă parte se poate constata o prelungire a magiei pozitive în diferite rugăciuni și ritualuri religioase.

Șamanismul este o formă a religiilor primitive a unor populații nordice (Canada, Groenlanda, Siberia, Centrul Asiei etc.); se bazează pe credința că slujitorii, dispunând de un temperament mai labil, prin intrarea în transă comunică cu spiritele bune și rele, pe care le pot influența, printr-un ritual special, exprimat prin extaz mistic, dansuri și formule magice²⁷.

Politeismul chiar din etimologie (gr. *Polys* = mult și *theos* = zeu) se indică o religie cu mai mulți zei, spre deosebire de monoteism. Această formă de religie presupune existența concomitentă a mai multor zei; sub raportul devenirii istorice a religiilor, monoteismul este treapta intermediară între formele arhaice ale religiei și religiile monoteiste. Există mai mulți zei și aceștia se bucură de o importanță diferită: cei mai importanți sunt legați de fenomenele naturii sau domenii sociale care au avut un rol major în activitatea economică. Pe plan istoric, politeismul

²⁶ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 145.

²⁷ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 146-147.

corespunde trecerii societății de la orânduirea gentilică, la uniunea de triburi, la statul și societatea sclavagistă. Cerul este un element deosebit. Ființele supreme ale populațiilor primitive ca și marii zei ai religiilor politeiste, au legături strânse cu cerul, deoarece acesta este bogat în valori mitico-religioase, pentru că în cer se produc hierofanii ale transcendentului, ale sacrului. Ceea ce se află „Sus” în „Înalt” este „Transcendent”. Cerul se menține în simbolism prin mituri, rituri, și practici religioase. Prin Axul lumii se creează legătura între cele trei regiuni cosmice: *Cerul, Pământul și Subpământul*²⁸.

Monoteismul este o formă de exprimare a religiei care confirmă faptul că evoluția istorică a societății omenești determină și devenirea formelor religioase de la cele arhaice la politeism și de la acestea la monoteism. Formarea monarhiilor în Antichitate a contribuit la dezvoltarea monoteismului din politeism; monarhia cerească – sinteză a mai multor divinități în una singură pe plan supranatural – a fost determinată de apariția și dezvoltarea terestră (ex. Regele babilonian Hamurabi care face din Marduk stăpânul zeilor și treptat vechii zei babilonieni devin însușiri ale învingătorului Marduk)²⁹. Prima națiunea care practică religia monoteistă este poporul evreu, în a cărui *Lege* sunt numeroase îndrumările de a renunța la adorarea altor zei. Chiar lui Moise Dumnezeu îi comunică pe muntele Sinai: „Să nu aveți alți dumnezei în afară de mine” (*Ez* 20,3). Astăzi sunt trei mari religii monoteiste: ebraismul, creștinismul și islamismul³⁰. Însă, acestea le voi analiza mai detaliat.

3. Scurta prezentare a marilor religii ale lumii

În această secțiune vor prezenta pe scurt marile religii, exclusiv creștinismul pe care-l voi aborda în cel de-al doilea capitol al lucrării. Așa cum am spus, în introducere, voi încerca să analizez din punct de vedere obiectiv aceste religii și să accentuez cu precădere particularitățile; pentru o aprofundare a studiului invit la o cercetare mai în amănunt a materialului bibliografic folosit.

3.1. *Religiile Indiei*

Nu este unanim acceptată de istoria religiilor, însă se poate spune că hinduismul este religia majorității populației din India (aprox. 83%). Hinduismul a primit denumiri diferite: hinduismul primitiv a fost denumit vedism, apoi brahmanism, budism și jainism. Asoka cel Mare (272-231 î.Ch.) întemeiază primul imperiu indian pe care îl convertește la budism, pentru ca în sec. al VIII-lea hinduismul să pună în umbră budismul³¹. În *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Mircea

²⁸ Cf. E. VASILESCU, *Istoria religiilor*, Editura Didactică și Pedagogică, București 1998, 74.

²⁹ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 150.

³⁰ Cf. B. Mondin, „Monoteismo”, în *DEFTM*, 492.

³¹ Cf. V. GRIGORIEFF, *Religiile lumii*, Universal Dalsi, București 1999, 205-211.

Eliade, referindu-se la religiile Indiei apreciază că trecerea de la brahmanism la hinduism este imperceptibilă, printre religiile Indiei, amintind și jainismul și budismul. Tokarev se referă tot la o periodizare a religiilor Indiei începând cu cea mai veche (preariană) perioada vedică, perioada brahmană, jainismul, budismul și hinduismul.

Există, deci, un strâns raport între religiile Indiei în centrul cărora cu siguranță se situează hinduismul cu cei peste 700 de milioane de adepți ai săi, datorită dinamismului său și mării sale capacități de adaptare³².

3.1.1. Vedismul

este considerat cea mai veche formă de religie din India (1500-800 î.Ch.). Are izvoare în literatura vedică, a căror texte se credea că au fost transmise de zei oamenilor. Din literatura vedică fac parte Riga Veda, Sama Veda, Atharva Veda. Aceste scrieri sunt deosebit de importante în religia vedică; la început au circulat pe cale orală iar abia mai târziu au fost scrise. Conțin imnuri cu caracter magic (*Atharva Veda*), incantații, ritualuri, rugăciuni și cântări (*Rig Veda*).

Zeitățile pot fi clasate în cinci grupe: zei ai cerului (Varuna-reprezintă cerul nopții, apele cerului și pământului și Mitra-apărătorul oamenilor), zei atmosferici (Indra-zeu războinic, întruchipând furtuna și ploaia și Maruții) și zei ai pământului (Agni-zeul focului și căminului familial și Soma).

În vedism accentul cade pe viața terestră. În rugăciunile și sacrificii aduse zeilor, oamenii cereau viață îmbelșugată, fii, recolte bogate, animale multe, sănătate și putere asupra dușmanilor. Nu există un zeu suprem, chiar dacă se poate vorbi de o preferință și apropiere către Varuna sau Indra³³.

Conform vedismului omul este format din trup și suflet. La sfârșitul vieții primește ceea ce merită pentru faptele sale: răsplata sau pedeapsa. Se acordă, de asemenea o mare importanță preoției, jertfelor și magiei³⁴.

3.1.2. Brahmanismul

Brahmanismul este o importantă perioadă istorică a hinduismului, o creație a preoților brahmani. *Brahmanas* cuprind coduri de morale și de politică, unele cu putere juridică. Brahman, în interpretarea teologico-filosofică este substratul ființial absolut, primordial, atotputernic, omniprezent și impersonal ca și esența universului. Sufletul întregului univers de unde au plecat și unde se vor întoarce sufletele individuale.

³² Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 153.

³³ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 153-154.

³⁴ Cf. C. DUMEA, *Religii, Biserici, secte*, Sapienția, Iași 2002, 52.

Upanișadele sunt comentarii teologico-filosofice ale Vedelor, cele mai vechi datează din primul mileniu î.Ch.; concepții despre Brahman, lume, om și suflet individual, considerate baza doctrinei brahmanice.

Legea brahmană sau *legea lui Manu* se referă la împărțirea societății în caste: casta brahmanilor (preoții-singurii autorizați să interpreteze Vedele), casta Ksatria (nobilii și războinicii), casta Vaișya (țăranii meșteșugarii și negustorii) – acestea trei sunt considerate nobile – și caste servitorilor (populația băștinașă, lipsiți de drepturi, datori să asculte și să servească castele superioare).

Importanța preotului este primordială. În textele Brahmanas zeii erau considerați muritori, iar viața lor depindea de jertfele aduse de oameni. Această doctrină a determinat creșterea importanței preoților brahmani în sistemul de caste, fiind puși în apropierea zeilor. Nicăieri în India preotului nu i se atribuie o aureolă de „om-Dumnezeu”. Iertarea păcatelor era obținută prin aducerea de jertfe și achitarea taxei pentru săvârșirea ei³⁵. Sunt fundamentale doar două principii esențiale: *Karma* – faptă și *Samasara* – întrupare, transmigrație; conform acestor teorii sufletele individuale nu sunt muritoare, ci sunt angrenate într-un ciclu de deveniri existențiale prin treceri de la un individ la altul, în funcție de faptele bune sau rele săvârșite de fiecare om. Nesupunerea față de regulile castei atrage după sine reîncarnarea într-o castă inferioară sau chiar într-un animal³⁶.

3.1.3. Jainismul

Jainismul este, după budism, a doua religie eterodoxă din India. Ca și budismul, s-a născut din reacția împotriva monopolului exercitat de casta brahmanilor, aducând un suflu nou în doctrina și practica religiilor Indiei; îndeamnă la eliberarea de principiile karmei și samsarei. În front istoric jainismul este legat de familia princiară Vardhamana sau Mahavira („marele erou”) (540-468 î.Ch.), probabil ultimul dintr-o serie de 24 de profeți-asceti (și singurul despre care avem date istorice), care poseda cunoștința doctrinei necesară pentru a ajunge la perfecțiunea existenței. După ani de meditație și mortificare ajunge și la perfecta cunoaștere a învățăturii *samsara* și a căii mântuirii. De aici primește numele de *Jina* (învingătorul), de unde provine și numele noii religii. Religia și răspândește cu rapiditate în toată India, câștigând adepți și printre familiile princiare și nobile³⁷.

Doctrina jainistă susține că fiecare ființă are sufletul înlănțuit de existența trupului. Robia sufletului se datorează principiului Karmei. Scopul vieții este eliberarea, iar mijlocul este asceza. La baza doctrinei se găsesc trei principii fundamentale: *crediința dreptată* (convingerea că întemeietorii cultului au descoperit

³⁵ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 154-156.

³⁶ Cf. B. MONDIN, „Brahmanesimo”, în *DEFTM*, 100.

³⁷ Cf. B. MONDIN, „Gianismo”, în *DEFTM*, 328.

calea spre adevăr și eliberarea finală), *cunoașterea dreaptă* (directă/intuitivă și indirectă/rațională – rezervată maeștrilor – jaina), *conduita dreaptă* (îndeplinirea celor cinci condiții morale: abținerea de la uciderea oricărei ființe vii – vegetarieni severi, castitate, neatașare de bunuri materiale, de la minciună și furt)³⁸.

Peșterile par să fi fost locașul preferat al călugărilor jaina. Ele au fost transformate în locuri de închinare pe care noile sanctuare săpate în stânci (Badani, Ellora) se străduiau să le imite. Fără să respecte o structură definită, templul jaina constă adesea într-o imagine centrală a lui *Thinthamkara* „cel cu patru chipuri” (*Catur mucha*) spre care duc patru drumuri. Templele jaina cele mai vestite se regăsesc în India Occidentală pe muntele Abu și pe colinele de la Aravalli³⁹.

3.1.4. Hinduismul

Așa cum am văzut există o strânsă legătură între religiile Indiei, acest lucru se verifică și cu privire la hinduism, puternic influențat de religia vedică.

Sinteza hinduistă sau forjarea unor concepte fundamentale, valide și astăzi, au intervenit la finele perioadei Upanișadelor între 500 î.Ch. și sec. al V-lea d.Ch. În această perioadă se precizează cele șase *darsana* (opinii) sau școli filosofice tradiționale, doctrina cu privire la caste (*varna*) și cele șase etape (*asrama*) ale vieții, legea (*dharma*) tradiției; deosebirea dintre revelație (*sruti*) și tradiție (*smrit*) etc. Toate acestea sunt dezvoltate și aprofundate în cadrul hinduismului⁴⁰.

Se poate vorbi de un hinduism popular și astfel se înțelege religia pe care o practică în prezent majoritatea indienilor. Această secțiune cunoaște trei divinități: Brahma (creatorul), Vishnu (păstrătorul creației) și Shiva (distrugătorul), la care se adaugă soțiile lor. La cărțile sfinte ale Vedei se adaugă Upanishadul și alte câteva specifice. Credința în reîncarnare rămâne neatinsă precum și ordonarea împărțirii în caste, chiar dacă este din punct de vedere juridic abolită de constituție. Cât privește morala, este sintetizată în *Codul lui Manu*. Jertfele ocupă un loc central în cult. Ritul *Puja* constă în adorarea statuii care reprezintă divinitatea; aceasta este îmbălsămată, înveșmântată, ornamentată, îi sunt oferite jertfe ce apoi se consumă cu cei prezenți⁴¹.

Se poate vorbi și despre un neohinduism, sau hinduismul modern. Lovindu-se de acuze ca politeism, idolatria și ritualism lipsit de sens, hinduismul cunoaște câteva mișcări reformatoare la începutul sec. al XIX-lea, pentru a sfida ancestrala ortodoxie. Se aduc schimbări de mare amploare prin noi ideologii despre istorie,

³⁸ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 157.

³⁹ Cf. M. Eliade – I.P. Culianu, *Dictionnaire des religions*, Plon, 1990; trad. română, *Dicționar al religiilor*, Humanitas, București 1993, 226-227.

⁴⁰ Cf. M. Eliade – I.P. Culianu, *Dicționar al religiilor*, 172.

⁴¹ Cf. C. DUMEA, *Religii, Biserici, secte*, 54.

libertate, patriotism, societate, religie etc. Personalitățile ce marchează această etapă au fost: Mahatma Ghandi și Rabindranath Tagore, care și-au fondat autoritatea pe Dharma hindusă și au oferit un nou suflu.

În jurul satelor și chiar a orașelor indiene, și astăzi, își fac simțită prezența asceții hinduși. Aceștia nu au o înfățișare tocmai plăcută; sunt îmbrăcați cu un brâu, păr încâlcit, tatuaje ale sectei lor și corpul acoperit cu cenușă. Total detașați de orice posesie materială și mentală, dar și de familie, cerșesc pentru a supraviețui. Consideră că, la moartea lor depășesc ciclul vieții și ajung la nemurire, deoarece greșelile săvârșite au ispășite de focul austerității lor⁴².

În prezent, lipsit de multe dintre caracteristicile antice, hinduismul a devenit o religie preponderent orientată spre ritualism, manifestând un interes destul de scăzut pentru elementele dogmatico-doctrinare, la baza coeziunii sale stând mai ales sistemul castelor, riturile nupțiale și funerare, precum și cele legate de naștere și majorat, direct dependente de funcția sacerdoțiului brahmanic, casta brahmanilor fiind în continuare esențială în cadrul societății Indiei contemporane⁴³.

3.1.5. Budismul

Budismul este o religie deosebit de complexă. Mă voi limita la o scurtă prezentare a elementelor care-l individualizează.

Budismul apare în India în a doua jumătate a sec. al VI-lea și prima jumătate a sec. al V-lea î.Ch., alături de jainism, într-o perioadă de adânci frământări și căutări de ordin spiritual și practic comportamental, care reacție de împotrivire față de doctrina politico-religioasă brahmană, întemeiată pe un sistem de caste și față de abuzurile brahmanilor. Deși se aseamănă mult cu jainismul, budismul iese din granițele subcontinentului indian și devine o religie universală. Religiile universale se deosebesc esențial de religiile locale și naționale prin aceea că în cadru lor oamenii se unesc între ei prin calitatea lor de coreligionari, independent de țară, de obârșie, de limbă și de cetățenie. Istoric, budismul are meritul de a fi prima religie universală și a jucat un rol de cea mai mare însemnătate în devenirea popoarelor Asiei⁴⁴.

Cei peste 300 de milioane de adepți au o credință puternic fondată pe întemeietorul religiei din care fac parte: Buddha (cu numele său adevărat Siddharta Gautama). Acesta a trăit cel mai probabil între anii 565-486 î.Ch.; a fost fiul unor proprietari de pământ, a fus o viață ușuratică în tinerețe, iar apoi s-a căsătorit și a

⁴² Cf. CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU DIALOGUL INTERRELIGIOS, *Pe același drum. Biserica catolică în dialog cu tradițiile religioase ale lumii*, Vatican 1999, 22-23.

⁴³ Cf. C. TĂMAȘ, *Crize contemporane. Disoluția sacralului*, Ars Longa, Iași, 33-41.

⁴⁴ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 159.

avut un fiu. Dezgustat de plăcerile senzuale, în urma unei întâlniri cu un bătrân, un bolnav și convoi funerar, se dedică total meditației și ascezei, părăsindu-și poziția pe care o ocupa. Nefiind satisfăcut de ceea ce-i ofereau maeștrii săi spirituali, încearcă să intre el în posesia adevărului, iar după zece ani de căutare și meditație, sub un smochin indian, după ce parcurge toate treptele meditației, experimentează puritatea perfectă prin intermediul iluminării. Acest moment e deosebit pentru cel ce, de acum, se va numi Buddha (cel treaz, cel iluminat), pentru că tip de 40 de ani străbate India predicându-și învățătura și câștigând foarte mulți adepți. Moare la 80 de ani, se consideră că a intrat în *Nirvana*; trupul i-a fost incinerat⁴⁵.

Sunt analiști ce susțin că budismul nu e o religie. Cel puțin în faza sa incipientă a fost o doctrină filosofică devenită abia apoi religie. Nucleul fundamental al doctrinei e teza că viața este durere, suferință. Se vorbește despre patru adevăruri sacre: primul adevăr – *dukka* (totul e suferință), al doilea adevăr (suferința are cauze cognoscibile: toate suferințele sunt generate de setea egoistă a eului uman), al treilea adevăr (vindecarea prin suferință) și al patrulea adevăr (încetarea suferinței: cu ajutorul moralității, meditației și înțelepciunii)⁴⁶.

În plus, calea „eliberării” reprezintă un apanaj al asceților cerșetori (*bhikshu*), deoarece numai aceștia sunt în stare de a o parcurge până la capăt, printr-o disciplină extrem de austeră. Asceții sunt obligați să practice în mod constant diverse exerciții - numite, în general, „meditații” (*dhyana*), foarte apropiate de practicile yoga -, destinate diminuării și suprimării greșelilor și a patimilor, în scopul obținerii unei viziuni clare asupra realității și, în final, a stării nirvanice⁴⁷.

Ziua de odihnă a budiștilor este sâmbăta, zi în care se comemorează diferite evenimente din viața lui Buddha. Trei sărbători sunt principale: *anul nou* (în aprilie – sărbătoarea apei), *ziua lui Buddha* (nu are dată fixă – e cea mai importantă), *postul mare* (trei luni: iulie, august și septembrie)⁴⁸.

3.2. Islamul

După o abordare cronologică, islamul e cea de-a treia religie universală. De la început a fost asociat unei comunități politice și religioase. În Islam, locul central nu-l are teologia sau liturgia, ci dreptul. Unora le aduce alinare și constituie pentru ei motiv de mândrie, altora le provoacă spaimă și motiv de indignare. Deși islamul înseamnă supunere și stăpânire de sine, e tristă realitatea ce arată că există și adepți

⁴⁵ Cf. C. DUMEA, *Religii, Biserici, secte*, 55-56.

⁴⁶ Cf. B. MONDIN, „Budismo”, în *DEFTM*, 103.

⁴⁷ Cf. C. TĂMAȘ, *Crize contemporane. Disoluția sacrului*, 41-50.

⁴⁸ Cf. C. DUMEA, *Religii, Biserici, secte*, 58-59.

ce se manifestă prin nesupunere și violență. Arabii nu au fost doar purtătorii spadei ci și ai spiritului, dând naștere unei civilizații prestigioase și influente⁴⁹.

Islamul este strâns legat de întemeietorul său, Mahomed (572-636 d.Ch.) și astfel acest nume capătă un cult deosebit la multe popoare ale Asiei și Africii. Semnificația „islamului” este „abandonarea lui Dumnezeu”, „credință”. Textul fundamental este *Coranul* considerat a conține toate adevărurile și nimic ce este în afara sa nu este adevăr. Acest text sacru a fost compus de Mahomed între 610-632, iar profesiunea de credință se reduce la două articole: „Allah este allah (adică Dumnezeu) și Mahomed este profetul său”. Dogmatica musulmană este simplă: trebuie să-l slujești cu desăvârșire pe Allah; se urmărește un monoteism riguros. Coranul recunoaște profeții Bibliei care încep de la Adam și se sfârșește cu Isus Cristos – penultimul profet⁵⁰.

Doctrina escatologică inspirată din creștinism cuprinde viziuni, preziceri, revelații privind soarta omului după moarte. Sfârșitul lumii este cauza de necorespondere a omului: creșterea impietăților, îndepărtarea oamenilor de Dumnezeu.

Ibn-Sina, binecunoscut în lumea latină ca Avicenna (980-1037) a fost filosof și medic iranian, creând o legătură între aristotelism și unele teorii orientale. Dezvoltând puternic acest studiu ajunge ca tezele sale filosofice să-l delimiteze de teologia oficială iar mai târziu să fie declarat eretic.

În urma unei priviri conclusive ale islamului, Coranul cere credincioșilor să facă doar fapte bune: „Faceți bine căci Dumnezeu îi iubește pe cei care fac bine” (Coranul V, 44). Există credința într-un loc al fericirii pentru a-i răsplăti pe cei buni, un loc al suferinței pentru nelegiuții, dar și un loc intermediar (purgatoriul) unde musulmanii ajung pentru a se purifica înainte de a merge în rai; însă toate acestea depind de „poruncile care se găsesc în Coran”. Se găsesc, așadar, multe asemănări între musulmani, evrei și creștini. Există în lume cca. 800 de milioane de oameni care afirmă că sunt musulmani: ei sunt supuși lui Dumnezeu (Allah) – pentru că *islam* vrea să spună supunere – și îi aduc cinste ca unui creator și domn⁵¹.

3.3. Iudaismul

Iudaismul este numele dat religiei poporului evreu și întregii sale culturi. Aproape că s-ar putea spune că nici un alt popor nu are, asemenea poporului evreu, o coincidență perfectă între religie și istorie; pentru care descrierea ebraismului echivalează cu nararea istoriei Israelului. Istoria sa încă de la începuturi se găsește în Biblie, mai ales la începutul ei, în *Pentateuh*. Este relatată creația, cu întreg

⁴⁹ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 258.

⁵⁰ Cf. B. MONDIN, „Islamismo”, în *DEFTM*, 393.

⁵¹ Cf. M. BORRMANS, „Islam”, în *GDR* 1039.

parcursul raportului dintre Dumnezeu și patriarhi (Avram, Isac, Iosif...), legământul pecetluit pe Muntele Sinai cu Moise (în urmă căruia Israel devine poporul ales iar Dumnezeu: domnul său). Sunt diverse etape în istoria poporului evreu, care pot fi reduse la un sistem concis: poporul evreu trebuie să respecte legea și să-l cinstească pe Domnul Dumnezeu lor, iar atunci se vor bucura de ocrotirea sa, în caz contrar vor fi pedepsiți⁵².

VT, așa cum numesc creștinii scrierile sacre ale poporului evreu, a fost elaborat între sec. al XIII-lea și sec. al II-lea î.Ch. Cele 46 de cărți, care îl compun, au trei secțiuni: *Tora* (*Gen, Ex, Lev, Num, Dt*), *Profeții* (cei patru mari: *Is, Ier, Ez, Dan* și alți 12 mai mici), *Hagiografele* (*Ps, Prov, Iob*, opusculi istorico-poetice și filosofice)⁵³.

Aceste scrieri sunt cinstite ca fiind revelate, de aceea li se acordă o mare importanță. *Iahve, El, Elohim, Adonai* sunt câteva din numele pe care poporul evreu le atribuie Dumnezeului său, ba chiar în semn de respect nici nu îi pronunță numele ci folosesc formulări reverențiale care indică prezența numelui lui Dumnezeu.

Pentru evreii practicanți, întreaga viață religioasă este marcată de îndeplinirea poruncilor, ducându-și existența în familie și comunitate. Ritualurile comune au tocmai acest scop de a păstra comunitatea credincioșilor. Principiul religios al evreului credincios este dreptatea, care trebuie să fie o stare de fapt a celui care crede în Dumnezeu – dreptate (principiul fundamental al iudaismului). Cele două mari robii, cea egipteană și cea babiloniană, fortifică evident unitatea „poporului ales”; ei învață să fie sensibili unii față de alții (în cadrul comunităților evreiești din toată lumea se organizează servicii sociale pentru bătrâni, văduve, orfani, persoane cu handicap și bolnavi).

În Antichitate a existat o formă temporară de monahism, care dispare odată cu răspândirea evreilor în lume. Cât privește locașurile de cult, este bine știut faptul că evreii fiind un popor nomad, se închinau în locurile de popas purtând cu ei un „templu mobil”, așa numit „cortul alianței”, unde era păstrat *chivotul legii*. După stabilirea în Canaan, Solomon, fiul lui David, construiește un templu la Ierusalim. După distrugerea acestuia, se construiesc sinagogi. Slujitorul sinagogei este rabinul (ebr. *rab* = înțelept), care îndrumă spiritual comunitatea⁵⁴.

Potrivit profețiilor escatologice, lumea reînnoită va fi cârmuită de Iahve, sau de către un trimis, *Unsul său* (Masiah). În cartea profetului Isaia se vorbește despre un „prunc, un „fiu pe tronul lui David” (*Is* 9,1-6), care va domni cu dreptate într-o lume paradisiacă, în care, „lupul va locui laolaltă cu mielul...” (*Is* 11,6). Așadar răscumpărarea, mântuirea este exclusiv opera lui Iahve și, în acest sens, se așteaptă

⁵² Cf. B. MONDIN, „Ebraismo”, în *DEFTM*, 233.

⁵³ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 180-181.

⁵⁴ Cf. A. SUCIU, *Filosofia și Istoria Religiilor*, , 184-185.

venirea glorioasă a răscumpărătorului, care nu aduce (conform iudaismului) doar împărăția răscumpărării spiritului ci o putere (politică) concretă⁵⁵.

În cultul și ceremoniile iudaice, credința iudaică este extrem de activă, având multe practici. Spre exemplu, când se naște un băiat, la opt zile este tăiat împrejur, de către un *mohel* (expert acestei mici operații). La 13 ani, în timpul unei celebrări în sinagogă, el acceptă public responsabilitatea acțiunilor sale ca persoană religioasă și astfel devine „fiu al poruncii”, având dreptul să citească o parte din Torah⁵⁶.

Sărbătorile principale ale poporului iudei sunt: *Anul nou* (*Roș hașana* – în septembrie sau octombrie; se celebrează crearea și judecarea lumii de către Dumnezeu), *Ziua ispășirii* (*Yom kipur* – încheie perioada de pocăință începută la anul nou), *Sărbătoarea corturilor* (*Sukot* – inițial era sărbătoarea de pelerinaj la templul din Ierusalim, în cinstea recoltei), *Sărbătoarea Luminilor sau a Consacrării* (*Hamuka* – victoria lui Iuda macabeul împotriva lui Antioh al IV-lea), *Punim* (Comemorează istoria Esterei), *Paștele* (*Pesah* – eliberarea poporului evreu din sclavia Egiptului), *Rusaliile/Sărbătoarea sărbătorilor* (*Shavuot* – sărbătoarea agricolă) și *Ziua de doliu* (*Tisha be-Av* – evreii își amintesc de prima și a doua distrugere a templului)⁵⁷.

Vedem așadar cât de complexă este această religie care, așa cum vom vedea, este din aceeași rădăcină cu creștinismul, sau, am putea spune chiar că este rădăcina creștinismului.

⁵⁵ Cf. M. ELIADE, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, II, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1981, 246-247.

⁵⁶ Cf. CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU DIALOGUL INTERRELIGIOS, *Pe același drum...*, 46-47.

⁵⁷ Cf. C. DUMEA, *Religii, Biserici, secte*, 47-49.

CAPITOLUL II

Creștinismul

Lucrarea de față, deși nu în mod exclusiv, se adresează și este elaborată dintr-o optică creștină. Din acest motiv, capitolul ce vorbește despre creștinism îl voi trata doar precizând aspectele esențiale ale creștinismului.

1. Considerații generale

Creștinismul este religia cu cel mai mare număr de credincioși. Deși nu este nicidecum cea mai veche, având cca. două milenii, ea este cea mai răspândită și, în virtutea calității sale misionare, este deschisă spre noi teritorii și noi persoane care nu cunosc și nu mărturisesc credința în Dumnezeu treime și Biserica plănuită de Dumnezeu Tatăl, instituită de însăși Dumnezeu Fiul și îndrumată de acțiunea Duhului Sfânt.

1.1. Iudaismul izvor al creștinismului

Mare parte din tradiția creștinismului este comună cu tradiția iudaică. Dumnezeu – așa cum este numit unicul zeu, de către creștini, coincide cu zeul cinstit de monoteismul iudaic: Iahve. Și nu este doar o simplă coincidență, ci iudaismul poate fi considerat, pentru drept cuvânt, izvorul creștinismului. Revelația pe care Iahve a făcut-o prin intermediul poporului evreu este preluată de creștinism. Încă de la Tora iudaică, cu toți profeții, până la profetul prin excelență – Isus, creștinismul preia cu sfințenie și păstrează ca patrimoniu al credinței creștine. Protopărinții sunt comuni, patriarhii sunt evrei, descendența regească a lui Cristos este de la regii iudaici, Mama și tatăl purtător de grijă a lui Isus sunt iudei, apostolii sunt iudei și chiar Cristos Fiul lui Iahve (a Dumnezeului poporului evreu) este iudeu. Este deci evidentă legătura, am putea spune ontologică, dintre creștini și evrei.

1.2. Noutatea creștinismului

Recunoscând aceste similitudini, ne-am putea totuși întreba: „Care este diferența?”, „Ce este nou?”. Noutatea este totuși evidentă. În poporul evreu Dumnezeu și-a început planul de mântuire, însă punctul central și împlinirea economiei mântuirii nu a avut loc în poporul iudeu deoarece acesta nu s-a deschis harului lui Dumnezeu și astfel, în marea sa majoritate, nu a intrat în Biserica lui Cristos. Cristos este Fiul lui Dumnezeu, profetizat în scrierile sacre iudaice, pe care creștinii le numesc *VT*; scrierile sacre distincte de cele iudaice și care le-au urmat din punct de vedere istoric, acceptate în canonul creștin, fiind numite *NT*. De asemenea, poporul ales de Dumnezeu pe care l-a condus și l-a ocrotit ca popor al său, creștinii îl numesc „fratele mai mare”, iar alianța dintre Dumnezeu și acesta „vechea alianță”, iar alianța pecetluită cu „sângele Mielului” (Cristos) este numită „noua alianță”, respectiv „noul popor”. Noutatea legii aduse de Cristos Domnul este „legea iubirii”.

În aceasta Dumnezeu este revelat ca Tată bun, iubitor, milostiv etc. așadar, chiar dacă, în aparență, se găsesc cu dificultate deosebiri, acestea există și fac diferența dintre religia în care Dumnezeu *a vorbit* și religia în care Dumnezeu *lucrează activ* și în a cărei Biserică și prin căruia Domn, lumea întreagă *primește* mântuirea.

2. Întemeietorul

Și acum, după 20 de veacuri, Cristos este considerat un personaj, din punct de vedere istoric, de o importanță extraordinară. Din 100 de oameni, 64 îl consideră pe Cristos cel mai important personaj al istoriei. La Biblioteca din Paris fișa cu cele mai multe cărți o are cuvântul *Dumnezeu* și apoi *Isus*, despre care în sec. al XIX-lea s-au scris aproximativ 62 000 de cărți. Deosebit de important este profetismul de care Cristos se bucură; nimeni nu a avut o venire mai profetită decât a lui Cristos.

Isus întemeietorul religiei creștine, ca și alți întemeietori de religii, cum a fost Buddha cu 5-6 sec. înainte de el, sau Mahomed cu aprox. 5-6 sec. mai târziu nu a lăsat nimic scris. În consecință nu se poate vorbi de o biografie bine întocmită. Totuși izvoarele ce pot fi consultate pentru înțelegerea și explicarea creștinismului se împart în două grupe principale: iudeo-creștine (teologice) și necreștine (filosofice, istorice, științifice). Sursele iudeo-creștine la rândul lor pot fi grupate în trei categorii: cărțile canonice ale *VT* și toate cărțile *NT*, scrierile apocrife (Evanghelia lui Nicodim, a lui Iacob, manuscrisele de la Marea Moartă) și scrierile apologetice ce sunt incluse în tradiția Bisericii creștine. Scrierile necreștine dau o altă interpretare cărților *VT* și *NT*. Ele caută să plaseze în timp și spațiu cărțile canonice, caută filiațiile de idei, coincidența și necoincidența faptelor, lucrărilor, personajelor. Putem spune deci că Isus Cristos este un personaj istoric a cărui existență poate fi veridic atestată.

3. Doctrina, ritualurile și practicile

Creștinismul este religia care se întemeiază pe persoana lui Isus Cristos. În creștinism Dumnezeu este singur, infinit și atotputernic. Pentru teologia creștină omul este centrul și scopul creației. El se deosebește de toate celelalte creaturi, atât după modul în care Dumnezeu l-a creat, cât și pentru rostul lui în lume. Omul singur a fost creat prin suflu divin.

Locul central în ritualurile creștine îl ocupă cele șapte sacramente. Ele sunt forme de cult al căror obiectiv constă în a săvârși astfel lucrarea, ca harul divin, prin mijlocirea Duhului Sfânt să coboare asupra credincioșilor.

Cea mai răspândită și cea mai frecventă rugăciune este „Tatăl nostru” concepută de însăși Isus în predica de pe muntele măslinilor, la cererea apostolilor săi.

Sărbătorile creștine celebrează personale Sfintei Treimi, pe Maica Domnului și sfinții cei mai importanți. Ele sunt marcate prin oficierea liturghiei în toate Bisericile, prin zile de odihnă și purificare sufletească, prin ritualuri, ceremoniale și obiceiuri.

4. Biserica

Biserica este instituția fondată de Isus Cristos, pe temelia apostolilor. Încă de la începuturile ei Biserica a avut o constituție ierarhică voită chiar de întemeietorul său. În Biserică există mai multe oficii, care oglindesc imaginea Bisericii primare: episcopi, prezbiteri, diaconi și poporul celor credincioși. Petru a fost pus în fruntea colegiului apostolic, iar puterea sa s-a transmis urmașilor săi. Petru a murit la Roma, iar în cetatea martiriului său au existat timp de 20 de sec. succesori ce i-au continuat oficiul: papi. Astăzi episcopii din toată lumea, în semn de comuniune și autenticitate a oficiului lor, păstrează legătura cu Scaunul apostolic, fac vizite *Ad limina apostolorum*, răspund chemării papei la sinoade și concilii, îl reprezintă în Bisericile locale pe succesorul sfântului Petru.

4.1. Marea schismă

Schisma de la 16 iulie 1054 dintre cele două Biserici creștine, cea a Romei și cea din Răsărit, în frunte cu patriarhia Constantinopolului este considerată marea schismă apărută în rândul creștinismului. Ea va genera o ruptură canonică și întreruperea comuniunii liturgice între scaunul papal de la Roma și scaunul patriarhal de la Constantinopol. Marea schismă care continuă și în zilele noastre a împărțit creștinătatea în două mari Biserici și culte creștine distincte: Biserica de Apus și Biserica de Răsărit.

4.1.1. Biserica Catolică

Biserica catolică se întemeiază pe primatul papei, considerat urmaș al apostolului Petru și pe infailibilitatea papei asupra dogmelor fundamentale ale creștinismului. Ea mai este numită Biserica de Apus și numără mai mulți creștini decât Biserica Ortodoxă. România numără astăzi 5% catolici și 85% ortodocși. În ultimi ani s-au făcut pași mari în ceea ce privește mișcarea ecumenică dintre cele două Biserici.

4.1.2. Biserica Ortodoxă

Biserica Ortodoxă se numește *ortodoxă* pentru că dorește să semnifice că este păstrătoare a dreptei credințe. Bisericile ortodoxe sunt autocefale, adică independente unele de altele. Patriarhul de Constantinopol se bucură de întâietate de onoare, nu de întâietate de jurisdicție. Biserica ortodoxă mai este numită și Biserica de Răsărit. În România Biserica Ortodoxă română s-a declarat autocefală în 1925. România este prima țară majoritar ortodoxă care a primit vizita Suveranului pontif catolic (7-9 mai 1999).

4.1.3. Divergențe între cele două Biserici

Divergențele între catolicism și ortodoxism sunt cu caracter dogmatic (*Filioque*, Neprihănită zămislire a Fecioarei Maria, purgatoriul), cu caracter ecleziastic (primatul ep. de Roma asupra Bisericii universale și infailibilitatea Papei, caracterul indelebil al hirotonisirii, instituția cardinalatului), cu caracter ritual (botezul prin afundarea în apă, folosirea azimei la liturghie). Dintre toate aceste deosebiri *Filioque*, Primatul și infailibilitatea papei și purgatoriul sunt puncte de opoziție ireductibile¹.

¹ Material consultativ: A. SUCIU, *Filosofia și istoria religiilor*, 187-251; C. DUMEA, *Religii, Biserici, secte*, 68-97; F.P. RIZZO, *La chiesa dei primi secoli*, Edipuglia, Bari 1999; trad. română, *Biserica în primele secole*, Serafica, Roman 2002.

CAPITOLUL III

Creștinismul invită la dialog

Conciliul al II-lea din Vatican consideră că, în contextul impus de condițiile sfârșitului celui de-al doilea mileniu creștin, când familia umană este tot mai strânsă și unită, este necesară o mai mare sensibilitate și atenție cu religiile necreștine. În misiunea ei de a promova unitatea și caritatea între oameni și chiar între popoare, ia în calcul ceea ce oamenii au în comun și ceea ce-i determină să-și trăiască în comun menirea, deoarece toți au un drum ce urmărește, în definitiv, aceeași țintă¹.

Acest dialog, la care Biserica Catolică invită, constituie cel dintâi serviciu pe care îl poate face fiecărui om în parte și omenirii întregi în lumea de astăzi, care cunoaște cuceriri uimitoare dar pare să fii pierdut sentimentul realităților ultime și sensul existenței însăși².

„Cristos Răscumpărătorul îl revelează pe deplin pe om față de sine însuși... Omul care vrea să se înțeleagă pe sine în profunzime... trebuie să se apropie de Cristos... Răscumpărarea, sfârșită prin Cruce, ia redat în mod definitiv omului demnitatea și sensul existenței lui în lume.”³ Este absolut minunat descrisă importanța și implicat necesitatea de a intra în dialog, de a vorbi despre Cristos și de a învăța să se vorbească despre Cristos.

„Voi toate popoarele deschideți-vă porțile lui Cristos!”⁴ Este strigătul lui Ioan Paul al II-lea, care la începutul pontificatului rostește „Nu vă temeți, deschideți larg porțile lui Cristos”, ceea ce pare că a fost călăuzitor pentru întregul său pontificat. Evanghelia lui Cristos nu răpește nimic libertății omului, nu știrbește respectul datorat culturilor, nu pierde nimic din ceea ce este bun în orice religie. Primindu-l pe Cristos, omul se deschide față de cuvântul definitiv al lui Dumnezeu, față de Acela în care Dumnezeu s-a făcut cunoscut pe deplin și ne-a arătat calea pe care să ajungem la el⁵.

¹ Cf. NA 1.

² Cf. RM 2.

³ RH 10.

⁴ RH 3.

⁵ Cf. RM 3.

Vedem, așadar, că creștinul trebuie să fie cel care invită și deschide acest dialog care începe prin a fi unul de cunoaștere, evident reciprocă și trebuie să sfârșească prin dăruirea în iubirea unică și adevărată, a celui care este Iubirea (cf. *IIn* 4,16).

1. Considerații generale

Toate popoarele alcătuiesc o singură comunitate deoarece originea le este de la Dumnezeu, modul de viață le este comun orându-i – să trăiască împreună pe fața pământului – și, de asemenea, au un scop ultim comun: Dumnezeu, în care toți vor fi uniți în cetatea sfântă, unde, împreună, toate neamurile vor fi unificate în lumina lui.

Este adevărat că religiile sunt somate să ofere răspunsuri, ba chiar mai mult, soluții la interogațiile omului contemporan care se dovedesc a fi tot mai urgente, uneori dovedindu-se de un tragic inuman: Ce este omul? Care este sensul și finalitatea propriei existențe? Ce este binele și răul? De unde acesta și cum poate fi evitat? Ce este și cum se poate ajunge la fericire? Ce este viața, moartea, judecata, răsplata și acea realitate pe care minuscula mea potență cognoscibilă nu o poate cuprinde, dar pe care încearcă să o sesizeze și să o perceapă? De unde vin? Ce fac? Încotro mă îndrept?⁶

Așa cum am subliniat, creștinul (mai ales cel catolic-la care voi face referință în principal atunci când mă voi referi la *creștin*) trebuie să se considere un important vestitor a nunții, a sărbătorii pe care *Mireasa* (Biserica *Una*) o are cu *Mirele* său (*Unicul* răscumpărător- *Dominus Iesus*). Acest moment al bucuriei trebuie să fie anunțat până ce va veni *Mirele*. Încă de la început creștinul este caracterizat de dialog, de acest gest de dăruire, de deschidere, de începere a discursului dialogal: „se umplură de Duhul sfânt și începură a vorbi” (*Fap* 2,4). Aceasta este o consecință imediată, irezistibilă a faptului de a fi plini. În mod concret, dacă se toarnă vin într-un pahar și se continuă, atunci când paharul se va fi umplut, se va revărsa. Tot astfel se întâmplă și atunci când Duhul Sfânt acționează asupra „vornicelului” (creștinul). El este mai mare decât sufletul care îl primește; puterea lui Dumnezeu este atât de mare încât nici un om nu i se poate opune (și sunt atât de multe astfel de cazuri, ex. Saul din Tars). În momentul în care cineva este copleșit de darurile Duhului, această putere se revărsa prin el asupra lumii și are capacitatea de a învinge toate și de a „inunda” cu iubire totul. Este vorba de acea plinătate a Duhului ce se revărsa asupra lumii din care s-a născut misionarul în Biserică și nu va înceta până atunci când tot pământul va fi inundat de plinătatea lui Dumnezeu⁷.

Când apostolii ies din Cenacol să predice, la Rusalii, lumea era deja adunată. Nu sunt ei aceia care îi caută pe eleniți, parți, mezi, ci această mulțime este deja adunată

⁶ Cf. NA 1.

⁷ Cf. D. BARSOTTI – P. MAREȘ, *Meditații din Faptele Apostolilor*, God Print, Bacău, 1997, 24.

prin lucrarea Duhului Sfânt, și tot prin aceasta, cuvântul adresat de apostoli este înțeles de toți cei prezenți, în ciuda diferențelor de limbă a celor prezenți. Apostolii fără să fii frecventat cursuri de limbi străine, vorbesc în diferite limbi, sunt animați de aceeași carismă proprie misticilor, care trebuie, în mod necesar, să caracterizeze și pe fiecare creștin de astăzi. Este limbajul pasiunii, limbajul care naște Biserica, în mod *a priori* și *per se* universală, catolică. Cei doisprezece au vorbit așa încât toate națiunile u-au putut asculta. Dacă cuvântul nu aduce convertirea, nu este cuvântul lui Dumnezeu. Însă, cuvântul adresat de către creștin aduce tuturor – eleniți, parți, mezi, indieni, israelieni, turci, africani, englezi etc. – convertirea, chiar dacă din optică umană acest lucru nu este facil de observat⁸.

Observăm astăzi mai în toate sferile o dorință de întoarcere la origini, ceea ce oferă autoritate, siguranță, iar creștinii o numesc tradiție. Doar că tradiția nu este într-o relație de antonimie cu dialogul. Tradiția nu este dogmatism și tradiționalism orb, închis. Tradiția nu este în opoziție cu noutatea; ba, mai mult, noutatea este un semn vizibil al lucrării Duhului, care însuflețește. Ea indică prezența și acțiunea Duhului în Biserică și în inima omului. Tot ce este static împiedică viața, este în opoziție cu aceasta. Venirea Duhului realizează eterna noutate a vieții. Nu există misiune în Biserică dacă aceasta nu este revărsare a acțiunii Duhului. Noutatea este tocmai această naștere continuă a omului prin lucrarea Duhului Sfânt. Plinătatea, așa cum am văzut, aduce cu sine revărsarea darului asupra altora. Eficacitatea unui om în viața Bisericii este și semnul sfințeniei sale. Iubirea este una, și așa cum se unește cu Dumnezeu, tot astfel, ne unește cu frații, realizând comuniunea noastră cu el și unirea cu frații spre mântuirea lor. Duhul Sfânt care se revarsă continuu, face permanent nouă Biserica. Așadar, această minunată realitate nu este nicidecum meritul omului, un umil și neînsemnat instrument, ci datorită sa în virtutea demnității pe care Duhul i-o conferă implicându-l în opera sa, inițiată de Cristos, plănuită de Tatăl, după pedagogia de iubire a dumnezeirii⁹.

Există deci certitudinea că „vornicerul” nu poate da greș pentru că „invitația” nu o adresează din partea sa, ci din partea „Miresei” și „Familiei de iubire treimică” a „Mirelui”. „Ce trebuie să facem, fraților?” (*Fap 2,37*) Iubirea nu se lasă învinsă de ură; ea învinge și moartea. Răstignirea lui Cristos nu este victoria urii, dar este victoria iubirii, a iubirii lui Cristos care învinge și moartea. Această dragoste și acum ne așteaptă și suntem datori să dăm dovadă de „efectul” pe care îl are asupra noastră. Astfel, „nici un om care crede în Cristos, nici o instituție a Bisericii nu se poate sustrage acestei datorii supreme: de a-l vesti pe Cristos tuturor popoarelor.”¹⁰

⁸ Cf. D. BARSOTTI – P. MAREȘ, *Meditații din Faptele Apostolilor*, 25.24.

⁹ Cf. D. BARSOTTI – P. MAREȘ, *Meditații din Faptele Apostolilor*, 26.

¹⁰ RM 3.

1.1. Dialogul interreligios

Dialogul interreligios face parte din misiunea evanghelizatoare, esențială Bisericii lui Cristos. Acest dialog, înțeles ca metodă și mijloc de cunoaștere și îmbogățire reciprocă are legături deosebite și constituie expresia misiunii *Ad gentes*, deoarece se adresează cu precădere oamenilor din alte religii, care nu-l cunosc pe Cristos și evanghelia sa. Iar Cristos este calea pe care Dumnezeu cheamă la sine toate popoarele; face acest lucru uzând de diverse mijloace și nu în ultimul rând de religii. Acestea sunt exprimarea principală și esențială a bogățiilor spirituale ale națiunilor, chiar dacă în ansamblul lor sunt totuși lipsite de perfecțiune, dând dovadă de lacune, insuficiențe și erori. Biserica sensibilă la realitatea existență, amintindu-și de porunca lui Dumnezeu: „Predicați evanghelia la toată făptura!” (*Mc* 16,16), se îngrijește cu multă dăruire de dezvoltarea dimensiunii sale misionare¹¹, care – de altfel așa cum deja am văzut – nu este zădărnicită de angajarea în dialog, deoarece mântuirea vine de la Cristos, iar dialogul nu dispensează de evanghelizare.

Misiunea de evanghelizare și cea de dialog cu celelalte religii, astfel articulată în aceste două elemente, trebuie să-și păstreze armonia, în legătura intimă ce le unește și totodată distincția dintre ele; de aceea nicidecum nu trebuie nici confundate, nici instrumentalizate, nici considerate echivalente, ca și cum ar fi interschimbabile¹².

Ioan Paul al II-lea scria episcopilor din Asia:

Cu toate că Biserica recunoaște din toată inima tot ce este adevărat și sfânt în tradițiile religioase ale budismului, hinduismului și islamului, reflexe ale Adevărului care îi luminează pe toți oamenii, acest lucru nu-i micșorează îndatorirea și hotărârea de a-l proclama fără preget pe Isus Cristos care este calea, adevărul și viața... Faptul că adepții altor religii pot primi harul lui Dumnezeu și pot fi mântuiți de Cristos în mod independent de mijloacele obișnuite instituite de el, nu anulează în nici un fel chemarea la credință și la Botez pe care Dumnezeu o vrea pentru toate popoarele¹³.

Așa cum am văzut este deosebit de important dialogul interreligios, însă acesta trebuie purtat și realizat de creștini cu convingere deplină că Biserica este calea obișnuită care mântuiește și că doar ea posedă plinătatea mijloacelor de mântuire. Prin dialog Biserica vrea dezvăluie semințele Cuvântului, bazele adevărului care îl luminează pe tot omul, semințe și raze ce se găsesc în persoane și în religiile lumii. Celelalte religii, sunt așadar pentru creștini o provocare pozitivă de a descoperi și recunoaște semnele prezenței lui Cristos și a acțiunii Duhului, precum și de a-și

¹¹ Cf. *LG* 16.

¹² Cf. *RM* 55.

¹³ IOAN PAUL AL II-LEA, Scrisoarea către episcopii din Asia cu ocazia celei de a V-a adunări plenare a Federației Conferințelor Episcopale (23 05 1990), 4: *L'osservatore Romano* (18 iulie 1990).

aprofunda propria identitate și să dea mărturie despre integritatea Revelației pe care o depozitează în totalitatea sa¹⁴.

O altă eroare și, în același timp, acuză ce i se aduce creștinismului cu privire la deschiderea pentru dialog – firească în virtutea misiunii încredințate de Cristos – este aceea de a avea o dimensiune prozelită, în acțiunea sa. Această acuză nu este fondată, pentru că Biserica își îndeplinește cu supunere misiunea; nu este o „noutate”, dimensiunea sa misionară, ci respectă întreg planul lui Dumnezeu din *VT* și *NT*, care pentru sine reprezintă un unic testament: cel transmis de Cristos „noului popor”. Astfel nu se poate crea confuzia între modul în care se practică prozelitismul și modul în care este continuată misiunea Mântuitorului. În prozelitism se dovedesc elemente ce trădează existența unui interes uman în vestire; care, găsește rațiunile promotoare în elementul exclusiv uman. În misiune este tocmai invers: nu noi suntem promotorii vestirii, ci Dumnezeu vrea mântuirea tuturor oamenilor; de aici acțiunea misionară capătă o evidentă valență divină.

Noi oamenii, deși suntem simple instrumente, influențăm într-o oarecare măsură vestirea. Pe de o parte și prozelitismul poate fi util, dacă mai apoi este înțeleasă esența misiunii. Sfântul Paul spune: „Unii ce-i drept, îl predică pe Cristos din invidie sau din duh de ceartă, pe când alții din bunăvoință (...) Dar ce importanță are? Numai ca, în orice, fie din fățărnicie, fie cu sinceritate Cristos să fier vestit.” (*Fil* 1,15-18) Deoarece, cel care primește mesajul, fiind făcut părtaș de acțiunea Duhului, poate deveni atât de matur, încât să ignore diferitele vestiri. Se face însă destul de ușor diferența între un prozelit și un misionar. În fiecare an sunt cel puțin 30 de misionari ce pecetluiesc cu propriul sânge actul dialogal prin care îl fac cunoscut pe Cristos necreștinilor. Predicarea evangheliei și dialogul interreligios nu pot fi un act de prozelitism, cu atât mai mult cu cât reprezintă însăși rațiunea de a fi a Bisericii. Îndemnul Duhului prin intermediul sfântului Paul este valabil fără cea mai mică excepție, cu atât mai mult ținând cont de pluralitatea și oscilația la nivel religios și necesitatea unice mijlociri cristologice¹⁵.

Spiritul ce trebuie să însuflețească dialogul interreligios, se formează prin acțiunea Duhului. Fiecare interlocutor trebuie să fie coerent cu propriile tradiții și convingeri religioase, și deschis să le înțeleagă pe ale celuilalt fără disimilări sau închideri, ci în adevăr, cu smerenie și cu sinceritate, știind că dialogul îmbogățește pe fiecare. Dialogul nu înseamnă abdicarea de la principii, nici împăciuitorism, ci mult mai mult: mărturie reciprocă, în vederea unei înaintări comune pe calea căutării și experienței religioase și, în același timp, pentru eliminarea prejudecăților, a intoleranței, a discrepanțelor ideologice și a neînțelegerilor. Dialogul interreligios tinde spre purificare și reînnoire interioară, care, dacă sunt urmate în duh de umilință

¹⁴ Cf. *RM* 55-56.

¹⁵ Cf. P. MAREȘ, „Misiunea este prozelitism?”, *Lumina creștinului* 3 (2007) 20.

și supunere față de acțiunea Duhului Sfânt, aduc minunate roade din punct de vedere spiritual.

Dialogul interreligios poate îmbrăca diverse forme. De la schimburi între specialiștii în tradițiile religioase sau între reprezentanții oficiali ai acestor tradiții până la colaborarea pentru dezvoltarea integrală și salvagardarea valorilor religioase, de la împărtășirea experiențelor religioase respective până la așa numitul „dialog de viață”. Acesta de multe ori îl întrece în delicatețe și iubire pe cel dintâi. Credincioșii ai diferitelor religii dau mărturie unii în fața altora, în contextul cotidian în care-și desfășoară existența, despre propriile valori umane și spirituale, despre interogațiile existențiale (care așa cum am văzut, se impun cu necesitate astăzi) și se ajută reciproc pentru a construi o societate mai dreaptă și mai îmbălsămată de iubirea fraternă. Dialogul este o cale spre Împărăția unică și își va da cu siguranță roadele, chiar dacă timpul, vremurile și ceasurile se află în mâna Unicului Tată (cf. *Fap* 1,7)¹⁶.

2. Întâlnirea dintre religii

Religiile, întotdeauna, au cunoscut puncte de contact între ele; momente de cruntă opoziție, de confruntare pacificatoare sau raport fecund care s-au alterat, nu rareori pe considerente politice și culturale antrenând datul religios ca una dintre componentele sale. creștinismul este în contact, de la sfârșitul sec. XVI și sec. XVII, cu marile tradiții ale Asiei și, după dezvoltarea islamului, și cu acesta. Dacă astfel de contacte au provocat în trecutul antic reflecții teologice, acestea gravitau înainte de toate asupra problemei spinoase a mântuirii celor infideli și a păgânilor. Doar de curând întâlnirea dintre religii a creat interesul pentru o apropiere globală¹⁷.

Acum, nu mai reprezintă o noutate, deschiderea pe care Biserica Catolică o manifestă în întâlnirea cu celelalte religii și tradiții religioase. Cu precădere de la Conciliul al II-lea din Vatican Biserica își însușește acest mod de dăruire și manifestă dorința de a dezvolta un dialog continuu cu persoanele ce aparțin altor credințe religioase. În acest sens adoptă și o metodă pe care am putea numi-o pozitivă în evaluarea celorlalte religii. Se valorizează două elemente: fidelitatea față de propria identitate religioasă și o încrezătoare deschidere spre alte tradiții¹⁸.

2.1. De la contact la întâlnire

Desigur că este o mare diferență să vezi ceva/pe cineva și să privești ceva/pe cineva. Pare un aspect nuanțat însă de multe ori se dovedește a fi de o importanță

¹⁶ Cf. *RM* 56-57.

¹⁷ Cf. P. EYT, „Incontro delle religioni”, în *GDR*, 983.

¹⁸ Cf. CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU DIALOGUL INTERRELIGIOS, *Pe același drum...*, 85.

capitală, cât privește dezvoltarea unei anume situații. Tot astfel este și în cazul raportului interreligios: este mare diferență între contactul pe care îl au instantaneu religiile și întâlnirea angajantă impusă cu necesitate de un *dialog*.

Biserica Catolică este sensibilă la aceste aspecte și încearcă să acționeze conform Duhului ce o însuflețește. Duhul Sfânt lucrează dincolo de granițele vizibile ale Bisericii, oferind tuturor posibilitatea ca, într-un mod cunoscut de Dumnezeu, să fie asociați Misterului Pascal de care a fost învrednicită Biserica¹⁹. Duhul Sfânt anticipează și precede drumul Bisericii, iar ea își impune o „citire” a „semnelor timpului”, pentru a-l putea urmări oriunde și a-l sluji cu spirit de umilă colaborare.

Este cu adevărat relevantă aprecierea sfântului părinte Ioan Paul al II-lea, de fericită amintire:

Înainte de toate trebuie să ținem cont că orice căutare a spiritului uman în direcția adevărului și a binelui, și în ultimă analiză a lui Dumnezeu, este suscitată de Duhul Sfânt. Chiar din această deschidere primordială a omului față de Dumnezeu se nasc diferite religii. Nu rareori, la originea lor găsim întemeietori care au realizat, prin ajutorul Duhului lui Dumnezeu, o mai profundă experiență religioasă. Transmisă altora, această experiență a luat formă în doctrine, în rituri și dogme ale diferitelor religii²⁰.

Deci, așa cum vedem, Biserica recunoaște în celelalte religii tot ceea ce este valoros, iar aceasta nu este doar o insinuare, ci se regăsește formulat într-un document conciliar:

Biserica Catolică nu respinge nimic din ceea ce este adevărat și sfânt în aceste religii. Ea privește cu un respect sincer la acele moduri de a acționa și a trăi, la acele reguli și doctrine care, deși se deosebesc în multe privințe de ceea ce ea însăși crede și propovăduiește, reflectă totuși adesea o rază a Adevărului care luminează pe toți oamenii. Ea îl vestește și este datoare să-l vestească neconținut pe Cristos, care este „Calea, Adevărul și Viața” (*In* 14,6), în care oamenii își găsesc plinătatea vieții religioase și în care Dumnezeu a împărat toate cu sine (*2Cor* 5,18-19)²¹.

Vedem, așadar, dorința sinceră a Bisericii de a intra, într-un mod cât mai corect, în dialogul cu celelalte tradiții religioase, dorind să facă nu doar un contact, ci să celebreze bucuria sfântă a întâlnirii. Se urmărește o colaborare spre binele omenirii și, în mod individual, a persoanei umane care, în acest angrenaj al lumii, adesea infernal, are o valoare inestimabilă. Ea este convinsă că nimic din ceea ce este adevărat, frumos, bun și sfânt nu este independent de Cristos, veșnicul cuvânt al lui Dumnezeu²².

¹⁹ Cf. *GS* 22.

²⁰ IOAN PAUL AL II-LEA, Audiența generală din (9 09 1998).

²¹ *NA* 2.

²² Cf. CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU DIALOGUL INTERRELIGIOS, *Pe același drum...*, 87.

Acest spirit al întâlnirii, deși nu este enunțat clar se poate vedea încă de la Părinții Bisericii. Este anticipat înainte de Conciliul al II-lea din Vatican, de papa Paul al VI-lea în Enciclica *Ecclesiam Suam*, care invită la dialog cu necreștinii. Acest spirit este fidel liniei directe ce caracterizează „politica” Bisericii și se face simțit atât de concis în *Nostra Aetate* – așa cum am văzut – dar și în documentele magisteriale și discursurile, „slujitorului slujitorilor lui Dumnezeu” (am putea spune de orice confesiune sau tradiție religioasă ar fi ei). Și totul pare să indice interesul pentru o societate mai bună, mai dreaptă, u un spirit de reconciliere reciprocă, dorindu-se răspunsul unanim la vocația comună tuturor, de a crește în umanitate²³.

2.2. *Relativizare sau intrare în raport?*

Desigur că există un risc ce se creează dintr-o dorință de a intra în dialog, de a se pune în raport, condusă, însă, de un oarecare sentimentalism, o implicare emotivă „văduvită” de o lumească îmbrățișare a rațiunii.

Sfânta Scriptură este – fără îndoială – unul dintre elementele cele mai importante care acompaniază discursul creștinului în dialog cu necreștinul. Sunt religii în privința cărora Sfânta Scriptură, cu precădere VT este un adevărat semn al participării la același discurs (ex. iudaism, islamism). Însă, chiar dacă – aparent – Sfânta Carte creează o conexiune interreligioasă, *per se* și ca o condiție *sine qua non* a acceptării sale (de creștin), ea îndeamnă, și, mai mult, ajută la stabilirea unui raport de iubirea (mai ales NT).

Atât cu privire la teologi, dar mai ales cu privire la creștinii laici, există pericolul de a transforma dialogul, această raportare la „celălalt” într-o atitudine excentrică de complezență, de acceptare oarbă, de relativizare și sincretism. Se observă că lumea de astăzi adesea confundă valorile, inversează sistemele și bagatelizează lucrurile de o importanță colosală acordând o atenție specială problemelor cu adevărat futele ce nu-i marchează esența și existența sa. Însă se prea poate ca uneori să se transpună această realitate și în planul discursului religios. Astfel se afirmă că oriunde Dumnezeu, nu contează cum este el numit, important este să crezi. Credința nu ți se poate impune, este ceea ce simți și consideri că este mai bine pentru tine. Se fac alegeri comode, uneori cu accente politico-financiare, unde ceea ce primează nicidecum nu este căutarea sinceră a Adevărului. A intra în dialog nu înseamnă „a închide ochii” și a spune da în numele „unității”. Întâlnirea și dialogul se conjugă necesarmente cu discernământul spiritului.

În întâlnirea cu alte tradiții, creștinii sunt îndemnați să rămână statornici și credincioși identității lor de discipoli ai lui Isus, despre care, așa cum am văzut, sunt chemați să dea mărturie: „Vai mie dacă nu vestesc evanghelia!” (*ICor* 9,16).

²³ Cf. CONFERINȚA EPISCOPALĂ A AFRICII DE NORD, *Chrétiens au Maghreb, le sens de nos rencontres: DC 1775 (1979) 1032-1044.*

Departa de a fi un pretext pentru a slăbi sau compromite esența credinței creștine, angajarea și practica dialogului interreligios constituie un sprijin pentru ca cel ce crede și mărturisește că-l urmează pe Cristos să fie un creștin mai bun²⁴.

Această raportare a creștinului la celălalt poate fi judecată pe diferite nivele. Astfel putem discuta despre *dialogul vieții*, *dialogul faptelor*, *dialogul schimburilor teologice*, *dialogul experienței religioase*. Pe toate acestea se poate și trebui este să se creeze punți de intrare în raport. Fie că este vorba de viața de zi cu zi, un simplu salut, o scurtă conversație, cu vecinul de bloc, sau colegul de birou – care, așa cum am văzut, în contextul actual poate foarte bine să fie de o altă religie – fie că acționăm concret într-un raport deschis și concis cu credincioșii altor religii, fie că ne referim la specialiștii care caută să aprofundeze modul lor de a înțelege anumite tradiții religioase, apreciind reciprocele valori spirituale, fie că apelăm la persoane ce trăiesc profund sistemul propriei tradiții religioase, împărtășind intensele trăiri spirituale ale rugăciunii și contemplației, în toate aceste cazuri, ceea ce unește este *semmul* sub care toate dăinuie și spre care toate se orientează: adevărul ultim, absolut, Dumnezeu. Biserica se sprijină pe aceste linii directoare și apreciază și încurajează această intrare în raport nu doar între creștinism și celelalte religii, dar și – de multe ori timiditatea – celorlalte religii de a se pune împreună. Și nu doar indivizii sunt cei care se îmbogățesc din acest „izvor de har”, ci și tradițiile a căror adepți sunt²⁵.

3. Libertatea religioasă

Tot prin Conciliul al II-lea din Vatican – această perlă a învățaturii Bisericii – mai exact prin Declarația privind Libertatea religioasă, *Dignitatis humanae*, Biserica Catolică se pronunță cu privire la acest aspect deosebit de important mai ales în lumea de astăzi: libertatea religioasă.

Prin libertate religioasă se înțelege refuzul oricărei constrângeri umane în ceea ce privește atitudinea omului, în raportul ce și-l stabilește cu Dumnezeu. Deoarece omul este privit în calitatea sa de ființă în cadrul societății, prin libertatea religioasă se afirmă că aceasta trebuie să se bucure de imunitate religioasă și civilă în materie religioasă. Însă, nicidecum, această libertate religioasă nu dispensează de împlinirea propriilor datorii morale față de Dumnezeu, cum ar fi: căutarea liberă a adevărului, fidelitatea față de adevărul descoperit, adeziunea la adevărul revelat de Cristos și la Biserica sa, ascultarea față de „glasul” conștiinței. Libertatea religioasă îi dă omului dreptul de a nu fi constrâns de anumite instanțe omenești, cum ar fi: individul, grupările sociale, puterea politică.

²⁴ Cf. CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU DIALOGUL INTERRELIGIOS, *Pe același drum...*, 87-88; P. EYT, „Incontro delle religioni”, 285-287.

²⁵ Cf. CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU DIALOGUL INTERRELIGIOS, *Pe același drum...*, 87-90; M. PARADISO, „Dialogo tra cristianesimo e religioni”, *RdT* 1 (2004) 117-120.

Această libertate este fondată pe demnitatea persoanei umane, a cărei responsabilitate, cu privire la căutarea adevărului, constituie un drept dar presupune și obligații; Dumnezeu, intrând în dialog cu omul, îi cere acestuia un asentiment liber și un răspuns baza pe o convingere personală²⁶.

Se pare că este o strânsă legătură între acest strigăt al Bisericii, *Dignitatis humanae*, și unele evenimente ce au precedat conciliul. Printre acestea se pot număra Reforma protestantă, Revoluția franceză, un întreg context de confuzii și risc al erorilor, născut din contextul ideologic existent și, nu în ultimul rând, Adunarea Generală a O.N.U. care a adoptat și a proclamat la 10 decembrie 1948: *Declarația universală a drepturilor omului*. Din acest document 18 articole recunosc persoanei dreptul la libertatea gândirii, conștiinței și a religiei. Aceste mici chestiuni se pot identifica ca fiind la baza declarației conciliului. Însă, așa cum am văzut, declarația a fost cu totul concisă și clară. Se vorbește chiar și despre o dezvoltare a acestei idei; la sfârșitul adunărilor conciliare se discută despre libertatea religiilor, libertatea cultului, libertatea conștiinței²⁷.

Libertatea religioasă este fără dubiu cea mai exigentă și cea mai delicată dintre toate libertățile umane. Această libertate presupune natura umană cu toate aspectele sale, cu potențialitatea și capacitățile sale: inteligența, voința, rațiunea, conștiința, libertatea și responsabilitatea. Așadar, persoana și natura umană ni se prezintă ca o mare complexitate care este comună tuturor realităților creației lui Dumnezeu. Fiecare persoană, ca persoană umană, are divinul în sine, imaginea Cuvântului. Din această prezență a divinului, fiecare persoană are o demnitate extraordinară²⁸.

Dumnezeu a revelat oamenilor calea mântuirii. Unica adevărată religie se află în Biserica lui Cristos care încă de la început a primit porunca dumnezeiască: „Mergeți și învățați neamurile, botezându-i în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh și învățându-i să păzească toate câte vi le-am poruncit” (*Mt 28,19-20*). Oamenii au datoria de a căuta adevărul și de a adera la acesta, deoarece Dumnezeu se face cunoscut și rațiunii, care trebuie să cerceteze adevărul despre Dumnezeu și Biserica sa și atunci când ajung să-l cunoască, cu necesitate să-l îmbrățișeze. Omul nu trebuie să fie obligat să acționeze împotriva conștiinței sale, și aceasta cu atât cât privește religia. Practicarea religiei constă, *per se*, în primul rând în acte interioare voluntare și libere prin care omul se îndreaptă direct spre Dumnezeu, a nega exercitarea liberă a religiei este o injurie la adresa omului și a lui Dumnezeu²⁹.

Puterea civilă are datoria de a tutela drepturile omului. De aceea putem, pe drept cuvânt, să spunem că a tutela libertatea religioasă este o datorie a societății.

²⁶ Cf. Șt. LUPU, „Declarația privind libertatea religioasă *Dignitatis humanae*”, *DT 17* (2006) 71.

²⁷ Cf. C. BRESSOLETTE, „Liberta religiosa. Dichiarazione Vaticano II”, în *GDR*, 1156-1157.

²⁸ Cf. C. RIGA, „*Dignitatis humanae*”, *DT 17* (2006) 85-86.

²⁹ Cf. *DH* 1-3.

Acesteia nu-i este permis să impună mărturisirea sau negarea unui crez religios și nici să facă discriminări între cetățeni, bazate pe rațiuni de credință. Apostolii au predicat în afara oricărei constrângeri, având respect și față de cei care erau în greșală, arătând că „fiecare va da cont... în fața lui Dumnezeu” (*Rom 14,12*). Ei au recunoscut autoritatea civilă, dar nu au ezitat să o contrasteze, datorită faptului că „trebuie să ascultăm mai degrabă de Dumnezeu decât de oameni” (*Fap 5,29*). Tot pe aceste rațiuni se fundamentează și martiriul, atât de prezent la începuturile creștinismului, dar și astăzi în diferite forme³⁰.

Chiar dacă în cele mai multe cazuri, regimurile totalitare, ce au avut o influență categoric nefastă, au apus, există și astăzi diverse forme de manipulare și constrângere în sfera religioasă; spre exemplu „toleranța religioasă”. este o expresie cu desăvârșire nepotrivită pentru realitățile sublime pe care le exprimă. A tolera persoanele implică un sens de dispreț, iar disprețul persoanei umane este un grav rău moral, pentru că înseamnă disprețuirea nu doar a omului, ci a lui Dumnezeu însuși, care a creat persoana după imaginea sa, după rațiunile Cuvântului divin³¹.

Revelația face cunoscută demnitatea persoanei umane, arată respectul lui Cristos față de libertatea umană. Pe aceste fundamente se bazează învățătura declarației *Dignitatis humanae* care este, de altfel, într-un raport foarte strâns cu libertatea proprie a actului de credință. Procesul actual de „reîntregire” a familiei umane impune ca libertatea religioasă să fie ocrotită prin toate mijloacele și, de asemenea, să se dea o tot mai mare atenție drepturilor și obligațiilor supreme ale ființelor umane³².

4. „Invitația la nuntă” – Dominus Iesus

La 6 august 2000 actualul pontif, Benedict al XVI-lea, pe atunci card. Joseph Ratzinger, prefect al Congregației pentru Doctrina Credinței, prezintă documentul *Dominus Iesus*. Acest document a născut dispute și a atras acuze vehemente la adresa Bisericii, care a fost percepută, pe baza documentului, ca având pretenția de a poseda exclusiv calea mântuirii.

Însă *Dominus Iesus* nu face altceva decât să proclame că Isus Domnul este singurul mântuitor, singura cale de mântuire pentru orice om. Pedagogia divină și, inclusiv, răscumpărarea lui Cristos cu patima, moartea și învierea sa glorioasă, este adresată și implică mântuirea fiecărui om, pentru că prin economia mântuirii și jertfa crucii lui Isus unește pe fiecare om cu Cristos³³. Deci, fiecare om este inclus

³⁰ Cf. Șt. LUPU, „Declarația privind libertatea religioasă *Dignitatis humanae*”, 72-73.

³¹ Cf. C. RIGA, „*Dignitatis humanae*”, 83.

³² Cf. Șt. LUPU, „Declarația privind libertatea religioasă *Dignitatis humanae*”, 72-73.

³³ Cf. *DI 1*.

în misterul răscumpărării și cu fiecare – indiferent de faptul că acesta este sau nu conștient – Cristos se unește, prin acest mister³⁴.

Nu se poate imputa Bisericii Catolice că aduce „noutatea” mântuirii exclusive prin Cristos. Marea parte a documentului este evident non-noutate. Se caută, însă, a restabili ortodoxia a ceea ce a fost perceput ca o tendință, în mod clar echivocă, în gândirea teologică contemporană, în privința afirmării unei similitudini excesive între creștinism și religiile necreștine, evocându-se o complementaritate. Această tendință, de cele mai multe ori, însoțește o diviziune a economiei divine: se afirmă astfel posibilitatea că Dumnezeu își împlinește planul său și în alt mod, altul decât prin mijlocirea Logosului întrupat. Deci, nu se poate afirma o noutate în învățătura Bisericii, ci, mai mult, o precizare cât se poate de clară a învățăturii prin excelență fidelă Domnului Isus, Fiul lui Dumnezeu³⁵. Chiar și în Faptele Apostolilor, în disputa vindecării paralicului, Petru le răspunde autorităților religioase iudaice: „În numele lui Isus Cristos din Nazaret, pe care voi l-ați răstignit și pe care Dumnezeu l-a înviat din morți, acest om stă sănătos în fața voastră... În nimeni altul nu este mântuire; căci nu există sub cer alt nume dat oamenilor în care să se poată mântui” (Fap 4,10.12). Această afirmație concisă a apostolului rânduit de Cristos la temelie Bisericii, adresată Sinedriului, are o valoare universală, deoarece pentru toți – iudei și păgâni, mântuirea nu poate veni decât de la Isus Cristos³⁶, pentru că în Domnul și învățătorul ei se află cheia, centrul și scopul întregii istorii umane³⁷.

Deci, așa cum se poate observa, acest document și în principal această idee nu constituie nicidecum un motiv de scindare, ci, dimpotrivă, un mare îndemn la o îndreptare comună spre același scop³⁸. Chiar conciliul afirmă că „unica mijlocire a Răscumpărătorului nu exclude ci suscită în fapte o cooperare variată care provine de la unicul Izvor, Cristos”³⁹.

Dominus Iesus, se adresează în primul rând credincioșilor catolici, dar nu este străin nici de ceilalți creștini. Privește însă și pe ceilalți credincioși ai altor religii, pentru că toți trăim într-o lume în plin proces de secularizare și desacralizare; deci, suntem îndemnați la comunicare și cooperare cu conținuturi solide – un adevărat dialog. Așadar, *Dominus Iesus* poate fi considerată o adevărată invitație la „nunta Lumii”⁴⁰.

³⁴ Cf. *RH* 13.

³⁵ Cf. P.J. Griffiths, „Sulla *Dominus Iesus*: si puo rivendicare una complementarita”, *Conc(I)* 4 (2003) 35-36.

³⁶ Cf. *RM* 5.

³⁷ Cf. *GS* 10.

³⁸ Cf. *DI* 8.

³⁹ Cf. *LG* 62.

⁴⁰ Cf. W. DANCĂ, *Fascinația sacralului*, 193.

5. Marea sărbătoare a Bisericii lui Cristos

Așa cum am văzut, putem considera „invitația la nuntă” ca fiind *Dominus Iesus*, însă nunta aceasta, pe care ne străduim să o înțelegem, are nevoie de un cadru. Așa cum o nuntă obișnuită are nevoie de un spațiu amenajat în acest scop, tot așa „Nunta lumii” se petrece într-un loc deosebit, într-o legătura extraordinară cu invitația. De fapt, pe invitația de la nuntă se specifică locul unde are loc sărbătoarea, tot astfel și „invitația” noastră vorbește despre locul sărbătorii⁴¹.

Biserica a afirmat *Extra Ecclesiam nulla salus*. Acesta este principalul adevăr care privește această realitate sacră: Biserica este singura arcă a mântuirii. Aceste două adevăruri sunt inseparabile. A-l mărturisi pe Isus este a-l recunoaște ca singur mântuitor și a mărturisi Biserica este a o recunoaște drept singura arcă a mântuirii. Isus Cristos a legat mântuirea dorită de Sfânta Treime de realitatea Bisericii; a încredințat-o Bisericii și a pecetluit-o în Biserică. Biserica ca și arca lui Noe, nu este doar semnul și instrumentul, ci și locul mântuirii. Revărsarea harului lui Cristos către întreaga omenire nu numai că are loc prin mijlocirea Bisericii, ci este chiar însăși Biserica⁴².

Criticile au venit la adresa Bisericii despre care se credea că se autoafirmă cale exclusivă a mântuirii, însă nu este așa. Biserica Catolică vorbește despre Biserica lui Cristos, acea *Una, Sancta, Catholica et Apostolica*, rânduită de Dumnezeu. este adevărat că Biserica Catolică învață că unica Biserică a lui Cristos subzistă în biserica Catolică⁴³. Prin aceasta nu se afirmă că Biserica lui Dumnezeu este Biserica catolică în mod exclusiv. Termenul *subsistiti* este considerat de către teologi ca fiind cel mai satisfăcător pentru a exprima realitatea atât de sublimă la care se referă. Chiar *catholica* are înțelesul *universal, nedivizat*⁴⁴.

Unitatea nu este rodul unei intenții umane de a avea o singură religie, o singură Biserică, ci totul vine de sus, însă în mod cert „locul” de mântuire prin care orice om este dus la Cristos, la viața fără de sfârșit, este Biserica lui Cristos; această certitudine urgentează datoria vestirii⁴⁵.

6. Creștinismul la masă cu celelalte religii

Pluralitatea – pluralitatea religiilor și a convingerilor religioase – constituie un dat atât în istoria și în prezentul umanității, cât și în societatea noastră. Pluralismul

⁴¹ Cf. LG 5.

⁴² Cf. B. MONDIN, *La Chiesa primizia del Regno*, Bologna 1989²; trad. română, *Misterul Bisericii*, ITRC, Iași 2000, 261; DI 16.

⁴³ Cf. IOAN PAUL AL II-LEA, Scrisoare enciclică *Ut unum sint* (25 05 1995), ARCB, București 1995, 14.

⁴⁴ Cf. E. FERENȚ, *Despre Biserică*, ITRC, Iași 1990, 170-175.

⁴⁵ Cf. DI 22.

este recunoașterea din partea societății a acestui dat al faptului pluralității, recunoașterea coexistenței opiniilor ca un drept și o necesitate. Caracterul pluralist al religiilor și culturilor a fost făcut evident încă din primele zile ale umanității. Așa cum am văzut s-au succedat și continuă să fie diverse religii și culturi care adesea trăiesc independente sau în relații nu tocmai cordiale. Raporturile ce se stabilesc între ele par să fie astăzi mai mult ca oricând mai reale și nu lipsite de pericole pentru ambele părți. Într-o anumite optică se denunță o complementaritate între ele⁴⁶. Din punct de vedere ontologic complementaritatea este indefinibilă, însă se poate susține ontologic. A nu face această distincție înseamnă a confunda afirmații în ordinea existenței cu afirmații în ordinea înțelegerii⁴⁷.

În timpul vieții sale Cristos nu s-a aventurat în teritoriile păgânilor. Însă, a pătruns prin apostolii săi și prin succesorii lor în lumea greco-romană și în atâtea alte lumi. Prin acțiunea misionarilor săi, împărțiți în atâtea direcții s-a întâlnit cu o multitudine de religii și secte religioase deci este momentul în care ne întrebăm: „În fața religiei cine ești tu?”⁴⁸.

6.1. Dialogul dintre creștinism și hinduism

Dialogul dintre creștinism și hinduism este de dată recentă cu toată că introducerea creștinismului în India a avut loc încă din sec. al III-lea d.Ch. În realitate a trebuit să se aștepte sec. al XIX-lea pentru ca să se inițieze dialogul real dintre hinduism și creștinism. Pentru a se explica această înțelegere reciprocă, se pot invoca doar două motive principale. Pe de o parte teologia misionarilor nu permitea abordarea în mod pozitiv a contactului cu alte religii. Pe de altă parte, chiar și hindușii considerau creștinismul străin față de mentalitatea lor. Printre pionierii dialogului se pot cita membrii fondatori și conducători ai *brahma-samaj*, în special Ram Mohan Roy, Keshab Yen și din partea creștină, Jules Monchanin și Don Henri Lesaux. Doar ținând cont de efortul acestor oameni și a multor alora se poate înțelege pentru ce un dialog hindus-creștin a devenit posibil⁴⁹.

„În *hinduism*, oamenii scrutează misterul divin și îl exprimă într-o inepuizabilă bogăție de mituri și prin eforturi filozofice pătrunzătoare și caută eliberarea de neliniștile și de limitele condiției noastre fie prin forme de viață ascetică, fie prin meditație profundă, fie prin refugiul în Dumnezeu cu iubire și încredere.”⁵⁰

⁴⁶ Cf. I. BERTEN, „Pluralismo delle convinzioni, ricerca della verità e società”, *Conc(I)* 4 (2003) 40-41.

⁴⁷ Cf. P.J. GRIFFITHS, „Sulla *Dominus Iesus*: si puo rivendicare una complementarita”, 38.

⁴⁸ Cf. Y. RAGUIN, „Cristo e religione”, în *GDR*, 430.

⁴⁹ Cf. M. DHAVAMONY, „Dialogo cristianesimo-induismo”, în *GDR*, 510.

⁵⁰ *NA* 2.

Adoptând o atitudine pozitivă, azi, creștinul poate să intre în dialog, dorind să înțeleagă ce este hinduismul, lăsându-se ghidat chiar de hinduși. Poate avea un contact personal și să împărtășească o vie experiență pe plan spiritual și religios.

Hinduismul concepe religia înainte de toate ca experiența Duhului în om. Omul se inspiră din experiențele spirituale ale lui Rishi, ale înțelepților și ale zeilor. Pentru el, Absolutul este prezent peste tot și îl numește Brahman sau Domnul suprem sau Isvra care este personificarea, realitatea care trebuie experimentată. Un dialog presupune ca fiecare parte să cunoască problemele particulare ce provin din atitudinea sa obișnuită. Pentru hinduism religia este în mod esențial o modalitate de a trăi, și nici o religie nu poate să pretindă că este unică și definitivă. Creștinismul are credința într-un unic mântuitor: Isus Cristos. Nu se poate depăși alternativa pusă astfel distingând între religia ca atitudine a omului spre Dumnezeu și religia ca răspuns ce vine de la Dumnezeu care se revelează în Isus Cristos și care revelează omului planul său complet și definitiv. Creștinismul se prezintă ca o religie istorică. Pentru hindus o expresie istorică particulară nu poate să fie normă și regulă a planului universal de mântuire.

Hindusul intenționează să vadă în creștinism o simplă *Bharti*, o cale devoțională spre Dumnezeu conceput în mod antropomorfic. Dialogul hindus-creștin va aduce rod doar dacă din cele două părți se face efortul de a se înțelege reciproc. Este un dialog dificil și angajant. Hindusul nu trebuie să considere creștinismul așa cum o făcuse odată. Creștinul nu trebuie să ignore valorile spirituale autentice ale hinduismului, Yoga și tehnicile de meditații⁵¹.

6.2. Dialogul dintre creștinism și islam

Deoarece islamul este în același timp o religie politică și o cultură se observă că dialogul la nivel politic și cultural nu pune dificultăți: musulmanii și nonmusulmanii care trăiesc în țări islamice au colaborat mereu și colaborează în viața cotidiană. În ceea ce privește planul religios, se prezintă cazuri diferite: există înainte de toate dialogul-discuție în care credinciosul încearcă să-l convertească pe celălalt. Un al doilea tip de dialog religios mai exigent se găsește când interlocutorii mai pasivi, caută doar să se uimească, să se stimeze și să ajungă să se depășească prejudecățile cele mai evidente. Din punct de vedere istoric, discuțiile teologice dintre musulmani și non-musulmani apar în primele secole ale islamului⁵².

Biserica privește de asemenea cu stimă pe musulmani, care îl adoră pe Dumnezeu cel unic, viu și existent în sine, îndurător și atotputernic, Creatorul cerului și al pământului, care a vorbit oamenilor. Ei caută să se supună din tot sufletul hotărârilor lui tainice, așa cum s-a supus lui Dumnezeu Abraham, la care credința islamică se referă bucuros. Deși

⁵¹ Cf. M. DHAVAMONY, „Dialogo cristianesimo-induismo”, 511-512.

⁵² Cf. J. JOMIER, „Dialogo cristianesimo-islam”, în *GDR*, 513.

ei nu-l recunosc pe Isus ca Dumnezeu, îl venerază totuși ca profet; o cinstesc pe Mama lui, Fecioara Maria, și chiar o invocă uneori cu pietate. Pe lângă acestea, ei așteaptă ziua judecății, în care Dumnezeu îi va răsplăti pe toți oamenii înviați. De aceea, ei prețuiesc viața morală și aduc cult lui Dumnezeu mai ales prin rugăciune, pomană și post⁵³.

Aggiornamento întreprins de Biserica Catolică în aceste ultime decenii au avut repercusiuni pe planul dialogului islamo-creștin. A fost recomandat un nou tip de raport islamico-creștin. Primul lucru cerut este cunoașterea și stima reciprocă. Această tendință s-a concretizat în declarația despre religiile necreștine a Conciliului al II-lea din Vatican și în existența unei secțiuni islam în secretariatul pentru necreștini, înființat la Roma în 1964⁵⁴.

În decursul veacurilor, s-au iscat nenumărate neînțelegeri și dușmăanii între creștini și musulmani, Conciliul al II-lea din Vatican îi îndeamnă pe toți ca, uitând trecutul, să se străduiască sincer pentru înțelegerea reciprocă și să apere și să promoveze împreună dreptatea socială, valorile morale, pacea și libertatea, spre binele tuturor oamenilor⁵⁵. Chiar și Consiliul Ecumenic al Bisericii din Geneva a deschis un sector Islam în subcomisia pentru dialogul cu adepții credințelor și ideologiilor din timpul nostru⁵⁶.

6.3. Dialogul dintre iudaism și creștinism

Biserica recunoaște raportul său cu poporul evreu în faptul că Dumnezeu a ales acest popor, cel dintâi dintre toate ca să primească cuvântul său. Poporului evreu îi aparțin „înfierea și mărirea, alianțele și legea, cultul și promisiunile; ai lor sunt patriarhii și din ei vine, după trup, Cristos” (*Rom 9,5*). Spre deosebire de celelalte religii necreștine, religia iudaică este deja un răspuns la revelația lui Dumnezeu în vechea alianță⁵⁷.

Dialogul ebraico creștin nu se naște în ambientul teologic și nici pastoral, dar ca răspuns, mai întâi timid, și apoi, mereu mai conștient, la cea mai mare catastrofă a sec. al XX-lea: în exterminarea nazistă a șase milioane de evrei doar pentru faptul că erau evrei.

Prima etapă prima etapă este cunoscută ca „cele zece puncte de la Seelisberg” din 1947. În acest oraș a fost organizată o conferință internațională extraordinară pentru combaterea antisemitismului. A doua etapă este declarația conciliară NA aprobată în 1965 la Conciliul al II-lea din Vatican. În acest scurt document, în care pentru prima dată conciliul nu vorbește împotriva evreilor, ci în favoarea lor se găsesc afirmații foarte explicite: existența legăturilor foarte specifice între evrei și creștini; alegerea

⁵³ NA 3.

⁵⁴ Cf. J. JOMIER, „Dialogo cristianesimo-islam”, 514.

⁵⁵ Cf. NA 3.

⁵⁶ Cf. J. JOMIER, „Dialogo cristianesimo-islam”, 514.

⁵⁷ CBC.c 169.

poporului evreu de către Dumnezeu; necesitatea de a cunoaște și de a respecta iudaismul; depășirea prejudecăților cu care a fost blamat iudaismul. A treia etapă o constituie „Orientări și sugestii pentru aplicarea declarațiilor conciliare NA”. Textul reia și completează declarația conciliară, adăugând o condamnare mai explicită a antisemitismului. A patra etapă o constituie documentul din 1985 publicat de Comisia Vaticană pentru relațiile religioase cu iudaismul: *Sprrijin pentru o corectă prezentare a evreilor și iudaismul*. A cincia etapă poate fi considerată vizita papei în sinagogă, din 13 aprilie 1986⁵⁸.

Biserica lui Cristos recunoaște că începuturile credinței și alegerii sale se află la patriarhi, la Moise și la profeți, după misterul divin al mântuirii. Ea mărturisește că toți creștinii, fiii lui Abraham dupăcredință (cf. *Gal 3,7*), sunt incluși în chemarea acestui patriarh și că mântuirea Bisericii este în mod tainic prefigurată în ieșirea poporului ales din pământul robiei. De aceea, Biserica nu poate uita că a privit revelația Vechiului Testament prin acel popor cu care Dumnezeu a binevoit, în nespusa lui îndurare, să încheie vechiul legământ și că este hrănită din rădăcina măslinului cel bun în care au fost altoite ramurile măslinului sălbatic al neamurilor (cf. *Rom 11, 17-24*)⁵⁹.

Biserica are credința că Cristos, pacea noastră, prin patima sa i-a împăcat pe iudei și pe păgâni și a făcut din cele două una într-o el. De aceea Biserica Catolică își amintește de patrimoniul pe care îl are în comun cu evreii și, îndemnată nu de motive politice, ci de iubirea religioasă, evanghelică, deplânge urile, prigonirile și toate manifestările de antisemitism îndreptate în orice vremuri și de către oricine împotriva evreilor. Isus a murit pentru a-i mântui pe toți oamenii, de aici îndatorirea Bisericii este să vestească, în propovăduirea ei, crucea lui Cristos ca semn al iubirii universale a lui Dumnezeu și izvor a tot harul⁶⁰.

6.4. Raportul față de noile mișcări religioase

Astăzi sunt tot mai multe aceste mișcări religioase, care adesea sunt numite secte. Termenii *sectă* și *cult* sunt destul de disprețuitori, iar judecata ce o implică pare să aibă o valență predominant – dacă nu chiar exclusiv – negativă. Nu este facil de delimitat, chiar și prin definiție, aceste noi mișcări, aceste noi mișcări sau grupă de mișcările legitime din cadrul unei Biserici. Spiritul sectar este o atitudine de intoleranță unită cu un prozelitism agresiv însă nu este în mod necesar factorul constitutiv al unei „secte” și, în orice caz, nu este suficient pentru a o caracteriza. Cheia de înțelegere și descoperire este analiza izvorului doctrinar (de ex. alte cărți revelate, mesaje profetice etc.). În structura lor acestea sunt, de cele mai multe ori

⁵⁸ Cf. C. DI SANTE, „Dialogo ebraico-cristiano”, în *GDR*, 514-516.

⁵⁹ NA 4.

⁶⁰ Cf. NA 4.

autoritare, recurg la o anumită spălare a creierului și la un control mintal etc., ceea ce le deosebește de religia din care se inspiră⁶¹.

În unele cazuri fenomenul se manifestă în interiorul Bisericii principale (atitudini sectare). În alte cazuri, acesta se dezvoltă în afara Bisericilor sau chiar în potriiva lor; nu toate sunt religioase în conținutul lor real sau în scopul lor final. Cei mai vulnerabili se pare că sunt tinerii. Diversele probleme cu care tinerii se confruntă, îi împing spre aceste grupări în care intră cu bune intenții⁶². De fapt aici pare a fi totul: sunt persoane care nu-și găsesc propria identitate și, atunci, o caută într-un loc în care speră să afle alinare (de ex. sunt în căutarea apartenenței, a unor răspunsuri, a integralității, a identității culturale, simt nevoia de a fi recunoscuți, de a-și găsi calea spirituală, de a participa activ, antrenant la anumite activități). Însă multe din acestea sunt utopii, interesul capilor acestor grupări având scopuri total străine și personale. Astfel, putem vorbi de tehnici de recrutare și formare, procedee de îndoctrinare și inclusiv o tot mai mare răspândire a unor astfel de mișcări⁶³.

Evident, Biserica ia atitudine în fața acestui fenomen. Persoanele trebuie ajutate să-și dea seama că sunt unice, iubite de Dumnezeu personal, cu o istorie care este istoria lor, de la naștere până la înviere trecând prin moarte. Prin orice mijloace (predici, cateheze, dar și întâlniri personale a creștinilor catolici cu adepți ai sectelor) trebuie să se adreseze „invitația la nuntă”⁶⁴. Dialogul cu sectele este slab, dacă nu chiar absent și adesea, nu doar că sunt închise dialogului dar pot chiar să reprezinte un serios obstacol în calea acestuia acolo unde sunt active⁶⁵.

Însă, în aceste mișcări semnele timpului sunt incluse și noi suntem datori să le „citim” iar Duhul va sufla nu la presiunea noastră, ci din porunca iubirii sale.

⁶¹ Cf. SECRETARIATUL PENTRU UNIREA CREȘTINILOR – SECRETARIATUL PENTRU NECREȘTINI – SECRETARIATUL PENTRU NECREDINCIOȘI – CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU CULTURĂ, *Fenomenul sectelor sau al noilor mișcări religioase*, Presa Bună, Iași 2004, 3-7.

⁶² Cf. SECRETARIATUL PENTRU UNIREA CREȘTINILOR – SECRETARIATUL PENTRU NECREȘTINI – SECRETARIATUL PENTRU NECREDINCIOȘI – CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU CULTURĂ, *Fenomenul sectelor sau al noilor mișcări religioase*, 10.12-13.

⁶³ Cf. SECRETARIATUL PENTRU UNIREA CREȘTINILOR – SECRETARIATUL PENTRU NECREȘTINI – SECRETARIATUL PENTRU NECREDINCIOȘI – CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU CULTURĂ, *Fenomenul sectelor sau al noilor mișcări religioase*, 20-31.

⁶⁴ Cf. SECRETARIATUL PENTRU UNIREA CREȘTINILOR – SECRETARIATUL PENTRU NECREȘTINI – SECRETARIATUL PENTRU NECREDINCIOȘI – CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU CULTURĂ, *Fenomenul sectelor sau al noilor mișcări religioase*, 40.43.

⁶⁵ Cf. SECRETARIATUL PENTRU UNIREA CREȘTINILOR – SECRETARIATUL PENTRU NECREȘTINI – SECRETARIATUL PENTRU NECREDINCIOȘI – CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU CULTURĂ, *Fenomenul sectelor sau al noilor mișcări religioase*, 47.

7. Importanța deschiderii către dialog

Misiunea lui Cristos răscumpărătorul, care, încredințată Bisericii este misiunea bisericii, este încă foarte departe de a fi împlinită. O privire de ansamblu asupra lumii celui de-al treilea mileniu arată faptul că această misiune se află încă la început și necesită o angajare profundă pentru a fi continuată și dusă la îndeplinire. Duhul lui Dumnezeu este cel care ne îndeamnă, prin apostolul neamurilor, să vestim lucrările minunate ale lui Dumnezeu: „Dacă vestesc evanghelia nu am nici un motiv de laudă pentru că datoria mă obligă. Vai mie dacă nu vestesc evanghelia” (*ICor* 9,16). Papa Ioan Paul al II-lea de fericită amintire, vorbește despre urgența activității misionare, mai ales cu privire la persoanele care nu-l privesc pe Cristos. Conciliul al II-lea din Vatican, așa cum deja am observat, a căutat să reînnoiască viața și activitatea Bisericii în conformitate cu necesitățile actuale ale lumii. Astfel, s-a accentuat „caracterul misionar” al Bisericii, fondat pe însăși misiunea treimică. Deci, se poate spune că impulsul misionar ține de natura intimă a vieții creștine și inspiră dialogul ecumenic și interreligios: „Pentru ca toți să fie una, după cum tu, Tată, ești în mine și eu în tine, ca și ei să fie una în noi, pentru ca lumea să creadă că tu m-ai trimis.” (*In* 17,22).

Acest dialog a prins formă, iar calea spre unitate este deschisă. Drept dovadă stau roadele misionare ale conciliului: creșterea numărului de Biserici locale, a clerului indigen; Bisericile particulare se deschid față de întâlnirea, dialogul și colaborarea cu membrii altor Biserici creștine și ai altor religii. Dar, mai presus de toate se afirmă și trebuie să se impună o conștiință nouă: aceea că misiunea îi privește pe toți creștinii, toate diecezele și parohiile, instituțiile și asociațiile bisericești.

Numărul acelor care nu-l cunosc pe Cristos este în continuă creștere. Față de această imensă omenire, atât de iubită de Tatăl, care pentru ea l-a trimis pe unicul său Fiu, necesitatea și urgența misiunii este evidentă⁶⁶.

7.1. Operele misionare în România

Așa cum am văzut, există o strânsă legătură între dialogul cu necreștinii și misiune. La 26 iunie 1980, Ioan Paul al II-lea aprobă definitiv *Statutul Operelor Misionare Pontificale*. Acestea s-au născut din inițiativa Paulinei Maria Jaricot și s-a dovedit a fi o lucrare cu adevărat divină inspirată și susținută de Duhul Sfânt. Prin operele misionare nu se urmărește în mod exclusiv misiunea în sensul răspândirii creștinismului la popoarele necreștine, ci și o intensificare a vieții de credință a credincioșilor creștini și, implicit, mărturia vieții atât de importantă și necesară a acestora. Biserica din România a fost admisă în Operele Misionare Pontificale, fiind a 111-a țară; astăzi există 120. Congregația pentru Evanghelizarea Popoarelor, la

⁶⁶ Cf. *RM* 1-3.

propunerea Conferinței Episcopale locale, numește un director național român Mons. Petru Mareș (care primește titlul de *Capelanul sanctității sale*), la 1997. anul acesta, la 12 iunie 2007, se împlinesc două mandate adresate primului director național al OMP. Prin acest organism s-au construit, în toate diecezele, și la nivel național o structură care colaborează și cu nunțiul apostolic din România pentru îndeplinirea sarcinilor operei. Se colaborează și cu preoți care publică diferite lucrări (ex. A. HOLENSTEIN, *A trăi în speranță, a da speranță*) și animă pastoral credincioșii creștini antrenându-i în opera misionară a cărei importanță am subliniat-o.

Faptul că populația este credincioasă, majoritar creștină și în Moldova se găsește o familie creștină (Dieceza de Iași), adesea apreciată pentru vivacitatea sa, este rodul unei strădării misionare anterioare nouă. Astăzi, în contextul integrării europene și a unui activ schimb de populație între cele mai diverse culturi se impune cu necesitate dialogul interreligios. Acesta este inițiat, susținut și îndemnat și de Operele Misionare Pontificale. Trebuie, deci, ca fiecare creștin să răspundă la glasul Bisericii și să vorbească în felul său și în mediul său despre credința care îl mântuiește în dubla sa articulare: Cristos și Biserica⁶⁷.

7.2. Importanța acțiunii fiecărui catolic

Toți suntem importanți în fața lui Dumnezeu și avem datoria, atât ca Biserică, comunitate, dar și în mod individual, să continuăm misiunea lui Cristos însuși⁶⁸. Desigur că timpurile diferă, sacrificiile nu sunt aceleași în cadrul misiunii cu care necesitate trebuie să o îndeplinim, acum cu cele de la începuturile creștinismului.

Se pare că acum, ca și în primele veacuri creștine, ceea ce deosebește și – de ce nu – atrage la creștini este *iubirea*. Dumnezeu lor este Iubire (cf. *IIn* 4,16) iar acest fapt îi transformă și pe creștini, care cred în el; despre ei se spune: „Priviți-i cum se iubesc”. Biserica și credința profesată de creștini, implică, mai presus de toate, unitatea Duhului, unitatea dragostei, iar comuniunea cu frații este semnul comuniunii cu Dumnezeu (*ICor* 10,17)⁶⁹. Creștinul, mai mult ca oricare alt credincios este conștient de fraternitatea cu oricare fiu al lui Dumnezeu, răscumpărat de Cristos și, depășind orice bariere ideologice, trebuie să fie „mesager al nunții”. Iubirea lui Dumnezeu față de noi este o chestiune fundamentală pentru întreaga noastră existență și ridică întrebări decisive în legătură cu cine este Dumnezeu și cine suntem noi⁷⁰. Iar acest lucru se poate explica atât pentru noi cât și pentru frații ce trebuie să primească o mărturie a dialogului din partea noastră astfel:

⁶⁷ Cf. P. MAREȘ, *Missio*, Operele Misionare Pontificale, Bacău 2006, 5.55.68-84.

⁶⁸ Cf. *CBC.c* 173.

⁶⁹ Cf. D. BARSOTTI – P. MAREȘ, *Meditații din Faptele Apostolilor*, 39.

⁷⁰ Cf. *DCE* 2.

„Noi am cunoscut și am crezut în iubirea pe care Dumnezeu o are față de noi”⁷¹. Prin această afirmație creștinul poate să exprime alegerea fundamentală a vieții sale. La începutul faptului de a fi creștin nu se găsește o idee etică sau o mare idee, ci întâlnirea cu un eveniment, cu o persoană care deschide vieții un orizont nou și o orientează decisiv⁷².

„Iubirea aproapelui este un drum de întâlnire și a lui Dumnezeu, iar închiderea ochilor și în fața aproapelui înseamnă să devii orb în fața lui Dumnezeu.”⁷³ Cum am putea fi orbi? Cum am putea fi „vorniceri” orbi. Nu există alternativă, trebuie să răspundem cu iubire celui care este Iubire și să deschidem pe cât ne este posibil și în modul în care putem, un dialog de iubire.

Acest lucru l-au făcut mulți înaintea noastră, care sunt și vor rămâne pentru totdeauna exemple ale vestirii. Însă exemple ca Paul al VI-lea, Ioan Paul al II-lea, Maica Tereza, Chiara Lubich, Mahatma Gandhi etc. nu trebuie așteptate; acțiunea – cât de minusculă ar fi ea – este de datoria noastră. Fiecare credincios trebuie să poarte dialogul⁷⁴.

André Scrima apreciază că, în mod eronat, actul dialogului se începe prin a reacționa „pe moment” la ceea ce ne contrariază, considerând că aceste reacții trebuie „decantate”. În această privință realitățile nu trebuie privite încremenit, înțelegerea noastră (însăși) este necesar să se mențină neconținut în devenire. Aceia care mențin o poziție rigoristă se încadrează într-o certitudine, nu într-un adevăr: ceea ce face economie de spirit. Această încremenire, non-acțiune, nu trebuie să privească creștinul pe acest pământ; ea este specifică Ierusalimului ceresc. Încremenire înseamnă mineralizare, iar acolo mineralizarea devine luminoasă. Este piatra pătrunsă de lumină, ce devine ea însăși sursă de lumină; este ca și cum piatra ar avea înlăuntrul ei principiul iluminării: este în același timp stabilitate și iradiere⁷⁵. Orice comunitate și orice creștin are un caracter apostolic al acțiunii. Dacă s-a închide ar exista satisfacerea a ceea ce există și tocmai acestei închideri intervine dizolvarea în sine; în acest caz nu se mai poate vorbi de o comunitate a iubirii și un dialog al iubirii⁷⁶. De aceea noi trebuie să fim piatra care iradiază, încă de pe acum, deoarece, ceea ce este absolut sigur, este că lucrurile „se rezolvă la vârf” – aceasta este una dintre marile tentații ale modernității. Așteptăm ca reprezentanții autorizați ai creștinismului să recunoască limpede și explicit legitimitatea și concordanța celorlalte religii cu creștinismul. Limpede și explicit nu o vor face⁷⁷ și nici nu au

⁷¹ DCE 1.

⁷² Cf. DCE 1.

⁷³ DCE 16.

⁷⁴ Cf. RM 57.

⁷⁵ Cf. A. SCRIMA, *Teme Ecumenice*, Humanitas, București 2004, 104-106.

⁷⁶ Cf. D. BARSOTTI – P. MAREȘ, *Meditații din Faptele Apostolilor*, 41.

⁷⁷ Cf. A. SCRIMA, *Teme Ecumenice*, 106.

cum să o facă în asemenea condiții, deoarece – am analizat – există un întreg ansamblu de condiții și principii care *per se* nu pot cădea în fața unei dorințe oarbe.

Biserica este ca o mamă. Sunt atâtea institute laice și grupuri în Biserică care nu doresc altceva decât să ne implice în misiunea sa, care este și misiunea lui Cristos. De multe ori aceste grupări sunt privite cu reticență, deși ar trebui îmbrățișate în funcție de cadrul în care ne desfășurăm activitatea și „talantii” pe care Dumnezeu ni i-a încredințat. Însă, nu se conștientizează că importanța fiecărui creștin este vitală: „Noi facem Biserica” (cf. Sf. Augustin), de la noi Dumnezeu așteaptă – însă nu cu așteptarea cu care noi așteptăm – dialogul care să nască iubirea sa, pe care el a încarnat-o, a răstignit-o, ne-a dăruit-o nouă și vrea să intrăm în glorie prin ea.

CONCLUZIE

După această analiză sincer mă simt ca un „vornicel”, care are în suflet invitația și elanul iubirii de a chema la „Nunta tuturor timpurilor”. Desigur că nu a fost o aprofundare deosebită, însă consider că citit într-o asemenea optică, raportul cu necreștinii se transformă într-un dialog. Poate am fi tentați să spunem că de multe ori avem parte de un monolog sau un dialog în care, „receptorul” doar emite și este închis mesajului nostru. Însă, Nunta nu a trecut, datoria noastră este să o vestim, nu stă în puterea noastră rezultatul; ba chiar nici mesajul – așa cum am văzut – nu este al nostru, însă bucuria de a primi un răspuns satisfăcător ne aparține și suntem făcuți părtași la Bucuria și Iubirea dăruită. Natura omului cere această împărtășire a actelor interioare¹. Deci, acest dialog este mai mult decât posibil – date fiind condițiile expuse în lucrare – iar noi nu putem rămâne muți la vestirea sa. Nu trebuie să așteptăm unirea pentru ca Biserica să fie una. Unitatea este existentă, trebuie doar ca *toți* să se apropie de *Biserica Una* cea întemeiată de Cristos, ce subzistă în Biserica Catolică. Așa cum Papa Benedict al XVI-lea vestește *Deus caritas est*, și noi trebuie să vorbim altora despre iubirea cu care Dumnezeu ne copleşte și pe care noi trebuie să o comunicăm².

Mă simt pregătit să călătoresc cu trenul și să fiu în compartiment cu necreștini. De cele mai multe ori suntem tentați să privim la ceilalți cu reticență. Însă, de ce să fac asta, când oricum călătoria tot va trebui să o fac. Trenul este cel care face legătura dintre mine și ei (musulmani, evrei, sikhi etc.). Fiecare gară, fiecare nouă oprire a trenului, fiecare șansă pe care o am să intru în compartiment cu necreștinii este pentru mine o bucurie. Trăim într-o lume în care spiritul religios pare să fluture prin vânt ca un zmeu. Partea mai puțin bună este că nu prea ne pricepem să-l mânuim. Sunt destule organisme care încerc să ne canalizeze ceea ce este mai scump în natura noastră, dar noi adesea o vedem ca pe o constrângere. Poate involuntar pășim tărâmurile întunecoase. Nu a meritul nostru dacă suntem creștini, musulmani, evrei, sau sectari, atei (deși este puțin probabil). Cred că toți merităm o mână de ajutor. Dacă eu mă pricep puțin în ridicarea zmeului, de ce să nu-l învăț și pe cel de lângă mine să o facă? De ce să mă laud că știu să o fac și să râd de el că nu

¹ Cf. *DH* 3.

² Cf. *DCE* 1.

este bun? Acest zmeu este unul care dacă zboară corect trebuie să-l ajute și pe cel de alături, iar dacă zboară împreună cu cel de alături îi este mult mai ușor să zboare corect, iar apoi să zboare cu cei de alături, iar apoi aceia să zboare și mai corect și tot așa atingând culmi pe care abia le visau. Trenul nu este – de altfel ca și zmeul – imagine a non acțiunii. Deși în aparență stai de fapt mergi foarte repede. Cam așa este și cu dialogul interreligios ceea ce pare puțin, greoi, este de multe ori cu mult mai mult decât ceea ce ne așteptam să fie.

Revenind la imaginea nunții. Este o imagine extraordinară aceasta de vestitor. Desigur nu este ceva cu totul special ba chiar pare ne semnificativ, însă tu ești cel care duci invitația, care inviți la nuntă, care exprimi iubirea dintre cei doi și care, în numele lor – personajele principale din această sărbătoare – îi chemi pe cei aleși la nuntă, anunțându-i marea fericire a fi fost găsiți vrednici să participe la iubirea ce se unește în mod sacramental. Desigur, vor fi unii care spun că nunta nu mai este un simbol al lui *a fi* ci mai mult al lui *a avea*. Și transpus în planul lucrării este facil de a refuza orice invitația. De aceea trebuie să-i cunoaștem pe aceia pe care îi invităm, deoarece în funcție de el trebuie să ne străduim să-i înmănăm invitația. Însă, partea bună este că nu noi facem nunta. Noi doar prezentăm intențiile sincere. Iar, în cazul nostru, Mirele și Mireasa mai iau ei legătura cu invitații și prin alte căi, chiar dacă aceștia nu-și dau seama, sau nu vor/ știu să recunoască această abordare. De aceea este nevoie de noi, de noi într-adevăr este foarte puțină nevoie – căci ce am putea face noi – însă, nu suntem singuri. „Familia Mirelui” este mereu cu noi, ne susține, ba chiar Mirele este mai mult decât ne putem imagina, deși pare că depinde de noi, ne susține neîncetat.

Pentru această prezentare trenul a oprit în gară, însă sper să mai fie și alte ocazii în care să pot aprofunda această ridicare a zmeului cât mai sus pentru a fi părtaș la fericirea aceluia care este Iubire.

BIBLIOGRAFIE

- BARSOTTI D. – P. MAREȘ, *Meditații din Faptele Apostolilor*, God Print, Bacău, 1997.
- BERTEN I., „Pluralismo delle convinzioni, ricerca della verita e società”, *Conc(I)* 4 (2003) 39-50.
- BORRMANS M., „Islam”, în *GDR* 1039-1043.
- BRESSOLETTE C., „Liberta religiosa. Dichiarazione Vaticano II”, în *GDR*, 1157-1160.
- CLEMENT E. – C. DEMONQUE, „Religie”, în *La philosophie de A à Z*, Hatier, Paris 1994; trad. română, *Filosofia de la A la Z*, All Educational, București 2000², 441-444.
- CONFERINȚA EPISCOPALĂ A AFRICII DE NORD, *Chrétiens au Maghreb, le sens de nos rencontres: DC 1775* (1979) 1032-1044.
- CONGREGAȚIA PENTRU DOCTRINA CREDINȚEI, *Declarația Dominus Iesus* (6 08 2000).
- CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU DIALOGUL INTERRELIGIOS, *Pe același drum. Biserica catolică în dialog cu tradițiile religioase ale lumii*, Vatican 1999.
- DANCĂ W., *Mircea Eliade. Definitio sacri*, Ars Longa, Iași 1998.
- DANIEL P., *La divinité*, P.B.P., Paris.
- BENEDICT AL XVI-LEA, Scrisoarea enciclică *Deus caritas est* (25 12 2005).
- DHAVAMONY M., „Dialogo cristianesimo-induismo”, în *GDR*, 510-512.
- DUMEA C., *Religii, Biserici, secte*, Sapientia, Iași 2002.
- DURKHEIM E., *Regulile metodei sociologice*, Editura Științifică, București 1974.
- ELIADE M. – CULIANU I.P., *Dictionnaire des religions*, Plon, 1990; trad. română, *Dicționar al religiilor*, Humanitas, București 1993.
- ELIADE M., *Istoria credințelor și ideilor religioase*, I, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1981.
- , *Istoria credințelor și ideilor religioase*, II, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1981.
- ENGELS Fr., *Anti-Duhring*, E.S.P.L.P., București 1952.
- EYT P., „Incontro delle religioni”, în *GDR*, 983-987
- FERENȚ E., *Despre Biserică*, ITRC, Iași 1990.
- FLEW A., „Religie”, în *Dicționar de filozofie și logică*, Humanitas, București 1996.
- GOETZ J., „Religion”, în *NCE XII*, 240-244.
- GRIFFITHS P.J., „Sulla Dominus Iesus: si puo rivendicare una complementarita”, *Conc(I)* 4 (2003) 34-38.
- GRIGORIEFF V., *Religiile lumii*, Universal Dalsi, București 1999.
- HEGEL W.Fr., *Prelegeri de filozofia religiei*, Humanitas, București 1995.
- IOAN PAUL AL II-LEA, Audiența generală din (9 09 1998).

- IOAN PAUL AL II-LEA, Scrisoarea către episcopii din Asia cu ocazia celei de a V-a adunări plenare a Federației Conferințelor Episcopale (23 05 1990), 4: *L'osservatore Romano* (18 iulie 1990).
- , Scrisoare enciclică *Redemptor hominis* (4 03 1979).
- , Scrisoare enciclică *Redemptor missio* (7 12 1990).
- , Scrisoare enciclică *Ut unum sint* (25 05 1995).
- JOMIER J., „Dialogo cristianesimo-islam”, în *GDR*, 512-514.
- LIVINGSTONE D., *Călătorii și cercetări în Africa de S*, Editura Științifică, București 1962.
- LUPU Șt., „Declarația privind libertatea religioasă *Dignitatis humanae*”, *DT* 17 (2006) 71-73.
- MAREȘ P., „Misiunea este prozelitism?”, *Lumina creștinului* 3 (2007) 20.
- , *Missio*, Operele Misionare Pontificale, Bacău 2006.
- MĂRTINCĂ I., *Scheme de teologie fundamentală*, ARCB, București 1993.
- MONDIN B., „Brahmanesimo”, în *DEFTM*, 100.
- , „Budismo”, în *DEFTM*, 103-104.
- , „Ebraismo”, în *DEFTM*, 233-234.
- , „Gianismo”, în *DEFTM*, 328-329.
- , „Islamismo”, în *DEFTM*, 393-394.
- , *La Chiesa primizia del Regno*, Bologna 1989²; trad. română, *Misterul Bisericii*, ITRC, Iași 2000.
- , „Monoteismo”, în *DEFTM*, 492.
- , „Religione”, în *DEFTM*, 629-633.
- PARADISO M., „Dialogo tra cristianesimo e religioni”, *RdT* 1 (2004) 115-120.
- PLEȘU A., *Obscenitatea publică*, Humanitas, București 2004.
- RAGUIN Y., „Cristo e religione”, în *GDR*, 430-433.
- RIGA C., „Dignitatis humanae”, *DT* 17 (2006) 74-95.
- DI SANTE C., „Dialogo ebraico-cristiano”, în *GDR* 514-516.
- SCRIMA A., *Teme Ecumenice*, Humanitas, București 2004.
- SECRETARIATUL PENTRU UNIREA CREȘTINILOR – SECRETARIATUL PENTRU NECREȘTINI – SECRETARIATUL PENTRU NECREDINCIOȘI – CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU CULTURĂ, *Fenomenul sectelor sau al noilor mișcări religioase*, Presa Bună, Iași 2004.
- SUCIU A., *Filosofia și istoria religiilor*, Editura Didactică și Pedagogică, București 2003.
- TĂMAȘ C., *Crize contemporane. Disoluția sacralului*, Ars Longa, Iași.
- VASILESCU E., *Istoria religiilor*, Editura Didactică și Pedagogică, București 1998.
- WACH J., *Sociologia religiei*, Polirom, Iași 1997.